

KDO IZ MENE POJE:

LJUDJE, LJUDJE, LJUDJE...

LISTI

Uredil kulturno-umetniški klub TONE ČUFAR

Številka 15/IV

Jesenice, februar 1974

*O Vrba, srečna, draga vas domača,
kjer hiša mojega stoji očeta;
da b' uka žeja me iz tvoj'ga sveta
speljala ne bila, golj'fiva kača!*

*Ne vedel bi, kako se v strup prebráča
vse, kar srcé si sladkega obeta;
mi ne bilà bi véra v sêbe vzeta,
ne bil viharjev nótranjih b' igrača!*

*Zvestó srcé in delavno ročico
za doto, ki je nima miljonarka,
bi bil dobil z izvóljeno devlico;*

*mi mirno plavala bi moja barka;
pred ognjem dom, pred točo mi pšenico
bi bližnji sosed vároval — svet Marka.*

Prešeren v krogu domačih v Vrbi — naslikal pok. Lojze Višner

France Šušteršič

Stari Prešeren

»Starega Prešerna« sem našel na podstrešju gradiča v Bukovici pri Babnem polju. Bilo je takole:

V gradiču, ki smo mu rekli grad, je bil po nemški ofenzivi l. 1943 sedež notranjskega okrožja, tu so bila tudi razna skladišča, menda za partizanske bolnišnice v snežniškem pogorju. V največji sobi je delal okrožni sekretar KPS in OF Lojze Mlakar, tu so se sestajali Jože Tkavec, Andrej Janežič, Karel Grabeljšek, Cene Kranjc, Julka, Ivanka, Marta in drugi notranjski aktivisti in aktivistke. Takrat je bila huda zima, vse naokrog se je iskrila debela snežna odeja. Po gazez so prihajali kurirji, odlagali so iz nahrbtnikov partizansko »literaturo«, se malo pogreli,

povedali kakšno mastno in jo spet mahnili kdove kam. Včasih se je ustavila v gradu tudi kakšna prezeblja skupina s Primorskega, ki je pripešala čez hribe in doline na območju bivše meje med Italijo in Jugoslavijo. Izmed tovarišev s Primorskega se najbolj spominjam pokojnega Jožeta Srebrnič, ki je potoval v Belo krajino. Bil je živahen mož s koničasto bradico, na hrbtu je nosil okrogel nahrbtnik, na rami pa kratko italijansko puško; vsi smo ga radovedno ogledovali, zakaj človek njegovih let je bil med partizani že redkost. Po letih in po zunanosti mu je bil še najbližji partizan Janez Razdrih-Gozdar, ki je tedaj opravljal službo okrognega kurirja, intendanta in kdove kaj še.

Takrat sem se največkrat družil s Francem Mlakarjem-Gerikom, ki je imel na skrbi okrogno »tehniko« in kolportažo. Bil sem njegov pomočnik in sem imel zato na voljo veliko partizanskega čtiva, močno pa sem pogrešal knjig slovenskih pisateljev in pesnikov, saj sem moral živeti brez njih že več ko poldrugo leto. Čas od konca julija 1942 do kapitulacije Italije sem namreč preživel v internaciji na Rabu, kjer so bile v surovem boju za obstanek slovenske knjige le še bežne sanje, neka daljna minulosť in medlo, komaj še tleče upanje.

Nekega dne me je sla po tiskani besedi zanesla na podstrešje gradu. Ko sem se v temnem prostoru malo razgledal, se je izluščil pred menoj zajeten kup knjig. Planil sem k njim kakor žejen popotnik k studencu, začel po njih brskati, jih preobračati, iskati... Nenadoma obstanem kot vkopan in globok vzdih se mi izvije iz prsi: iz kupa prašnih knjig se mi je prikazal »stari Prešeren« — v rjavo platno

vezana, že precej oguljena izdaja Prešernovih poezij iz leta 1900, ki jo je uredil skriptor Luka Pintar, ilustriral pa romantični Karpellus. To, za tedanje čase luksuzno izdajo sem včasih videl v neki ljubljanski knjižnici kot redkost in spoštljivo listal po nji — zdaj pa jo najdem na podstrešju zakotnega gradu, med ropotijo, ki jo obiskujejo kvečjemu miši in podgane... Stari Prešeren, moj dragi znanec! Kako sem za bodečo žico pogrešal njegove poezije, kako sem si jih želel med ofenzivo in sanjaril pod smreko o svobodi, pravici in enakopravnosti, ki je o njih pesnik z nenadkriljivo izrazno močjo spregovoril v Zdravljici! Mnogo njegovih pesmi sem znal na pamet — na mitingih smo recitali Zdravljico in Pesem o železni cesti — precej pa sem jih že pozabil... in zdaj bom vse to spet podživel in se napajal iz Hipokreninega studenca...

Nisem si mogel kaj, da ne bi »starega Prešerna« stisnil pod suknjič in ga odnesel s podstrešja. Spravil sem ga v torbo kot dragocenost, ki naj bi mi krajšala čas in me tolažila v hudih urah.

»Starega Prešerna« sem imel v torbi, ko smo se premikali v Loško dolino, jemal sem ga v roke, kadar sem bil sam, in če ga nisem utegnil brati, sem gledal vsaj slike in vinjete v njem, med katerimi sta mi bili najbolj všeč tista pri Nezakonski materi in tista pri Mornarju, ni mi pa ugajala tista ob koncu Krsta pri Savici. Kako si mogel naslikati tako klavrnega Črtomira, dragi Karpellus? Malo si le pretiraval, ko si se ravnal po verzih:

*Premagan pri Bohinjskem sam jezeri
stoji naslonjen na svoj meč krvavi,
z očmi valov globoki brezen meri,
strašne mu misli rojijo po glavi...*

(Nadaljevanje na 2. strani)

V 15. številki LISTOV sodelujejo:

Bertolt Brecht (prevod M. Klinar), Emil Cesar, Valentin Cundrič, Marjan Čufar, Peter Fister, Benjamin Gracer, Tomaž Iskra, Ivan Jan, Miha Klinar, Andrej Kokot, Dominik Majetič, Marija Mencinger, Anton Mežan, Tone Svetina, Črtomir Sinkovec in Franc Šušteršič.

Likovni prispevki: Janko Korošec in Tone Tomazin, člana likovnega kluba DOLIK.

Kantata ob Leninovi smrti

(Nadaljevanje s 1. strani)

Toda naš Črtomir ne sme obupati in se sprijazniti z jarmom, pa naj bi bil ta jarem kakršnekoli oblike in barve, zakaj ... *manj strašna noč je v črne zemlje krili kot so pod svetlim soncem sužnji dnovi!*

Tako sem doživljal Prešerna in z njim našo stvarnost od pesmi do pesmi ter se naposled kratkočasil z Nuno in kanarčkom, s Svetim Senanom, Zarjavelo devico, Šmarno goro, Nebeško procesijo, Ljubezni tiranijo in drugimi pesnitvami pod poglavjem Dostavek, ki ima na koncu čudovito Parizino — to sem prebral spomladi, ko ... *zamaknjeno uho je v sap prijetni šum in v bližnji slap.*

Po malem pa mi je začelo kakor nadležen črv kljuvati v glavi vprašanje, ali je prav, da sem vzel »starega Prešerna« iz kupa na podstrešju in ga spravil v svojo partizansko torbo. Morda pride kdo po vojni ponj, da bi ga z drugimi knjigami vred odnesel na primernejše mesto? Ni mi bilo znano, čigav je gradič v Bukovici, a vendar je začel v meni dozorevati sklep, da bom »starega Prešerna« nesel tja, kjer sem ga vzel.

Bilo je lepo sončno jutro na začetku poletja, ko sem jo mahnil s svojim tovarišem proti Babnemu polju. Šla sva po bližnji čez prijazno, zatišno planoto, kjer se stika vasica Babna polica. Te vasice pa tedaj pravzaprav ni bilo, ker so jo italijanski okupatorji poleti 1942 požgali, ljudi pa odgnali na Rab. Vse je bilo mrtvo in tiho, še mačka nisi nikjer videl, le cerkvice svetega Antona je ostala taka, kot je bila zmeraj.

Na pobočju kópastega hriba, kjer se svet prelomi proti pusti goljavi, sva se odpočila in pogled nama je splaval proti Bukovici. Toda glej — ali je tam Bukovica in njen grad ali ni? Bukovica je, grad se pa ne vidi. Kaj ni skrit med drevjem? Seveda je, ampak malo bi se pa le moral svetlikati izza vejevja. Nekam črno je tisto drevje in ... kot bi se izza njega rahlo kadilo. Kaj se je zgodilo?

Ko sva šla naprej po kolovozni poti, sva zvedela od nekega kurirja, da je grad pogorel. Kako? Včeraj se je pritihotapila skozi snežniške gozdove močna diverzantska skupina Nemcev. Njihov cilj je bil prav gradič v Bukovici: jurišali so nanj, ga zažgali in se nato vrnili, od koder so prišli ...

Torej tako, dragi »stari Prešeren«. Pravzaprav sem te rešil, ker bi drugače plameni požrli tudi tebe. Ampak zdaj te ne morem več nesti tja, kjer sem te vzel ...

»Stari Prešeren« je tako ostal pri meni, v moji torbi ... dokler se ni zgodilo nekaj nepričakovanega.

V novembru 1944 sem predaval na upravno-političnem tečaju v prostorih parne žage na Marofu, kakšnih pet minut od Starega trga. Prav med mojim predavanjem je pretrgal tišino bobneč mitralješki rafal. Bilo je, kot bi sovražnik napadel prav naš tečaj, zato smo vsi planili proti vratom in ven, da bi se rešili. Z drugimi vred sem stekel proti Pudobu, proti potoku Obrhu in čez most — tam je bilo najhuje, krogle so žvižgale, sikalo je in hreščalo, da nikoli tega ...

V zavetju pudobskih vrtov sem se oddahnil. Bil sem cel, puško sem še vedno nosil na rami — nisem pa imel torbe, kjer je med zvezki in partizanskim čtivom tičal »stari Prešeren«. Ob nepričakovanem belogardističnem napadu sem v naglici pozabil nanj ...

Cez nekaj dni sem zvedel, da je belogardistično enoto, ki je takrat vdrla v Stari trg in zagrešila nekaj gnusnih zločinov, vodil moj gimnazijski sošolec. In bolj kot kdajkoli so me tedaj prevzeli Prešernovi verzi:

Slovenec že mori Slovenca brata — kako strašna slepota je človeka!

On organizira boj za mezdne groše, za vodeni čaj in za dela čast in oblast.

Vpraša lastnino: Od kod si, od kod? Vpraša nazore: Komu služite vi?

Kjer drugi molče, tam spregovori. In kjer nasilje žezlo drži in kjer o usodi govore, bo vse po imenu imenoval.

K mizi, kamor sede, nezadovoljstvo prisede z njim, jed se poslabša in zborovalnica se zazdi pretesna za shod.

Kamor ga preženejo, tja prihaja upor in od koder so ga pregnali, ostane za njim nemir.

9 Tedaj, ko je Lenin umrl in ga ni več bilo, je bil boj izbojevan, toda dežela je bila pepel. Množice so vzkliknile, pot pa bila je v temi.

Ko je Lenin umrl, so vojaki posedli na obcestne kamne in jokali in delavci so bežali od strojev in stiskali pesti.

10 Ko je Lenin odšel, je bilo, kot da bi listom reklo drevo: odhajam.

11 Od takrat je minilo petnajst let. Šestina zemlje je osvobodena izrabljanja človeka po človeku. Na klic: Prihajajo izkoriščevalci, se množice poženejo navzgor, vselej znova pripravljene na boj.

12 Lenin je shranjen v neizmernem srcu delavskega razreda. Bil je naš učitelj, z nami se je je živ. V srcu našega razreda je Lenin živ. (1934)

1 Ko je Lenin umrl, je pripovedoval (tako pravijo) neki vojak mrliške straže svojim tovarišem: Nisem mogel verjeti. Šel sem k odru, kjer je ležal in mu kriknil v uho: Iljič, izkoriščevalci prihajajo! Ni se zganil in zdaj vem, da je izdihnil.

2 Če dobitnik odhaja, kaj naj bi ga zadržalo? Recite mu, čemu ga potrebuje. To ga bo zadržalo.

3 Kaj bi moglo zadržati Lenina?

4 Vojak je mislil: Če bo slišal, da prihajajo izkoriščevalci, se bo dvignil, četudi bi ležal bolan. Mogoče bi prišepal z bergljami. Mogoče bi se pustil prinesiti. Toda vstal bi in se bojeval proti izkoriščevalcem.

5 Vojak je namreč vedel, da se Lenin je vse življenje proti izkoriščevalcem neizprosno bil.

6 In ko mu je vojak pomagal z jurišem zavzeti Zimski dvorec, se napotiti hotel je domov, ker so doma delili polja zemljiškega gospoda. Pa mu je rekel takrat Lenin: Ostani!

Še so izkoriščevalci tu, in dokler izrabljanju ne pride konec, se treba je boriti proti njim. Dokler si živ, se proti njim boš bil.

7 Slabiči se ne bore. Močnejši se uro dolgo bore. Še bolj pogumni se leta bore. Toda najbolj pogumni, dokler živ. In ti so nepogrešljivi.

8 (Hvalnica revolucionarja)

Če narašča nasilje, mnogi izgube pogum. Toda njegov pogum se krepi.

Črtomir Šinkovec - 60 letnik

Jubilant Črtomir Šinkovec v razgovoru s F. S. Finžgarjem

Bertold Brecht

Nepremagljivi napis

Za svetovne vojne
v neki celici
italijanskega taborišča
San Carlo,
polni zaprtih vojakov
pijancev
in tatov,
je s tintnim svinčnikom
visoko zgoraj na steno,
komaj vidno v poltemi,
z velikimi črkami
napisal
neki vojak-socialist:
ŽIVEL LENIN!
Ko so pazniki opazili,
so poslali po pleskarja
z vedrom apna
in z dolgocepljastim
čopičem
je prebelil
grozeči menetekel,
vendar samo po črtah,
tako da je bil
v celici tam zgoraj
v apnu
še bolj viden
ŽIVEL LENIN!
Šele drug pleskar je
s širokim čopičem
prevlekel
ta menetekel
za nekaj ur,
a proti jutru
skozi posušeno apno
zopet je proniknil
ŽIVEL LENIN!
Tedad so pazniki
poslali po zidarja,
da z dletom
bi izbil
ta menetekel
in on
za črko črko
je dolbel, dolbel
dolgo uro,
a ko je nehal
v celici tam zgoraj,
brez barve res,
a vdolben v zid
globoko bil je
ŽIVEL LENIN!
nepremagljivi.
In vzkliknil je vojak:
Zdaj odstranite
zid!

(Pr. M. Klinar)

Življenjski jubilej je dovolj pomemben dogodek, da se ozremo na prehojeno pot, v javnem občilu pa zasluži tak pogled nazaj kulturni delavec, zlasti tak, kot je pesnik, urednik in prevajalec Črtomir Šinkovec, ki praznuje prav v teh dneh šestdeseto obletnico svojega rojstva. Da je temu res tako, nas more uveriti njegova razgibana, plodna in bolj s kamenjem kot z rožami posuta življenjska pot, ki postaja generacijam, ki so brezskrbno shodile v povojnem času na asfaltu, vse bolj nerazumljiva. Črtomir Šinkovec sodi v vrste tistih slovenskih kulturnih mož, ki so z bojem dokazali svojo neomajno vero v pravico in svobodo, in v povojnem življenju z lastnim odgovarjanjem dokazali, da ni težav, ne osebnih in ne širše skupnosti, ki jih ne bi mogli z uspehom prestat in doseči zastavljenih ciljev.

Črtomir Šinkovec se je rodil v številni kmečki družini 30. januarja 1914 na Vojskem, »najvišji župniji na Kranjskem« kakor ni pozabil za oznako značilnosti vasi napisati: krajevni zgodovinar. Na Vojskem je začel obiskovati tudi osnovno šolo, ki je prav v tem času doživljala korenite spremembe v raznarodovalnem smislu. Ko jo je začel obiskovati, je bila še slovenska, skozi leta pa je postajala vse bolj italijanska. To pa je bil prav gotovo razmišljajočemu fantu dovolj velik vzrok, zlasti ko je lahko na vsakem koraku odkrival krivico, ki je je bil deležen Slovenec pod Italijo, da je po teh spoznanjih začel oblikovati svojo nacionalno zavest in po njej ravnati svojo življenjsko pot. Vendar se je s tem pot nadaljnega rednega izobraževanja ukažalnemu fantu za ves čas italijanske okupacije Primorske, zaključila. V želji po odkrivanju znanja, ki mu ga po končani osnovni šoli šola ni mogla več nuditi, je iskal poti do nadaljnega izobraževanja sam. Ljubezen do slovenskega branja, zlasti zahtevnejšega, je bila tako velika, da je po naključju dobival knjige tudi onkraj meje, iz Ljubljane. Tako je prišel tudi do nekaj letnikov Modre ptice. Med temi knjigami je bil tudi prevod Ludwigove biografije o Napoleonu. V knjigi je bila razpisana anketa, da naj vsak bralec kaj napiše o Napoleonu Iliriji. Šinkovca, ki je skušal iz zgodovinske preteklosti potegniti nauk za tedanje dni, je namesto o Iliriji pisal v odgovoru raje o tem, kako si zamišlja

zedinjeno Slovenijo. Kot je dognal pozneje, pa ni pismo nikoli prispelo do založbe v Ljubljani, ker ga je prestregla italijanska kvestura, kar seveda ni bilo brez posledic zanj. Komaj petnajst let star je že imel v rojstni hiši temeljito preiskavo, budno oko italijanskih oblasti pa ga tudi pozneje ni izpustilo izpred oči. S tem so mu bila vrata za nadaljnje šolanje zaprta. Tudi zaradi tega mu je knjiga pomenila mnogo več kot njegovim vrstnikom tokraj meje.

Pisati je začel že pred 1930. letom. S štirinajstimi leti se je odločil za prvo spremeno pismo, s katerim je poslal izbor svojih začetniških pesmi Franu Saleškemu Finžgarju, uredniku Mladike, v Ljubljano, katerega pomembnost je še povečevala pripoved Sinkovčevega strica, Finžgarjevega osebnega prijatelja. Rezultat tega dejanja je bil za mladega Sinkovca presenetljiv — od Finžgarja je prejel pohvalno pismo z obljubo, da bo nekatere pesmi objavil ali jih vsaj omenil v listnici uredništva.

Zaradi osamljenosti v svojih hotenjih po oblikovanju lepega in trpkega, kar vse je doživljalo tedaj primorsko ljudstvo, se je najprej pismeno, potem pa tudi osebno povezal s Francetom Bevkom, literarnim glasnikom o trpljenju Primorcev. Jeseni istega leta ga je prvič obiskal v Gorici. Nasledki teh stikov so bili za mladega pesnika vzpodbudni: Kmalu po tem so začeli Sinkovčeve pesmi pogostje tiskati na straneh slovenskih revij tostran meje, največ pa v Vrčcu. Na Primorskem pa so prve njegove pesmi izšle v Koledarju Goriške matice, žal pa je bil prav ta koledar največkrat zaplenjen. Prav tu moremo iskati enega izmed vzrokov, da je Sinkovčeva pesem dokaj pozno prišla v neposredni stik s primorskim ljudstvom. Čeprav še začetniška, pa je ta pesem že odkrivala od vsega začetka nekatere izmed tistih pesniških karakternih črt, ki jih poznamo danes pri zrelem in izoblikovanem pesniškem izpovedalcu. Po zasnovi občutja so bile lirčne, prav tako pa niso odtrgane od trde vsakdanjosti in ne skrivajo obtožbe do italijanskih okupatorjev.

Kot toliko drugih, je bil 6. aprila 1941 kot sovražnik Italije poslan v Batalijon speciale. Na železniški postaji v Padovi je

(Nadaljevanje na 4. strani)

na poti globlje v Italijo iz zvočnikov izvedel za novico o tem, da so Italijani zasedli Ljubljano. — Nekaj časa je bil v nekih mantovskih hlevih, od tod pa so ga skupino osemnajstih primorskih fantov julija 1941 odpeljali v Neapelj, nato pa v Cagliari na Sardiniji, vse to z namenom, da jih na kak način prepeljejo v Afriko. Tu je ostal mesec dni, nato pa so ga prestavili v Ploaghe, blizu Sassari; septembra 1942 pa se mu je zaradi bolezni posrečilo, da se je kazenskega bataljona rešil in se vrnil domov.

V domačih hribih se je medtem marsikaj spremenilo. Tudi Vojsko z okolico je tedaj že nevidno prepredla Osvobodilna fronta in njen narodnoosvobodilni boj. Razumljivo, da se je vanj takoj vključil tudi Šinkovec, saj je videl v njem edino mogočo obliko rešitve primorskega problema, in kljub poostrenemu opazovanju italijanskih oblasti prevzel v krajevni odporiški organizaciji odgovorne naloge. Zaradi

Črtomir Šinkovec

Jutro

*Da ti voščim dobro jutro,
čakam te, dekle, na bregu,
češnje, glej, so v cvetnem snegu,
da ti voščim dobro jutro.*

*Da ti voščim sončno poldne,
plameni zeleno brinje,
dren osipa žolto inje,
da ti voščim sončno poldne.*

*Da v oči ti dahnem sanje,
žar me čudovit prešinja
v siju zvezd, ki se utrinja
prav do zore pomladanje...*

Lončnice v krčmi

*V mračni tržaški krčmi
pije se, kadi in kolne,
v težki šopari na oknih
ječijo lončnice bolne.*

*Sanje. Utvare. Besede.
Žganje, vino in dim:
v njem frfotajo črne ujede...
Z lončnicami sam zajčem.*

tega je imel hujše težave, ki bi se lahko usodno končale zanj. Ko so napadli partizani Zakriž pri Cerknem, so v Zakrižu obvezali tudi nekega ranjenega italijanskega vojaka. Ko so ga pozneje italijanske oblasti zaslišale, so mu v želji, da dobijo krivce za svoj poraz med domačini, pokazali tudi Šinkovčovo fotografijo. Ko je Italijan potrdil, da ga je obvezal tisti, ki so mu ga pokazali na fotografiji, so prišli 16. februarja 1943 po Šinkovca karabinjerji in ga zaprli. Kmalu se je znašel pod poostrenim jetniškim režimom v Cerknem. Zaslišali so ga šele 24. marca. Pred tem je izvedel od nekega serženteja, kaj ga obtožnica bremeni. Ker je bilo za kakršnekoli prekrške vojaškega obveznika tedaj pristojno le vojaško sodišče, se je dobro zavedal, kako rigorozni so lahko nasledki take kazni. Seržente — Furlan po rodu in nefašist — mu je nasvetoval, naj se posluži kake italijanske priče, ki bi govorila v njegov prid, da je bil na dan napada na Zakriž doma, saj ga more samo to rešiti pred ostro kaznijo. Domislil se je, da so bili 27. januarja v domači gostilni nek karabinjer ter kmet in lesni trgovec, ki sta tam sklepala neko kupčijo. Zato je zaprosil serženteja, naj odda na pošto dvojce sporočil omenjenim domačinom. Italijanske oblasti so kmeta zaslišale in prava sreča zanj je bila, da je bila pogodba po naključju datirana s 26. januarjem, ko je bil napaden Zakriž in si s ta-

Črtomir Šinkovec

Deklica v Trstu

*Deklica v Trstu, ki služiš gospodi,
kdaj zaživela bova v svobodi?*

*Slavec z aman v večerih mi poje
pesem o sreči zaslanjani v dvojce.*

*Veter med drevjem vzdihla in toži,
sijejo zvezde kot roža ob roži.*

*Vrni se, deklita, glej, ta poljana
nama cvetela bo s soncem postlana.*

*Setev in pletev, žetev, oranje —
čezenj razlite najine sanje,*

*najine sanje — slavec še poje
pesem o sreči zaslanjani v dvojce.*

Bolest

*Odložil v pozni uri sem pero:
dve senci sta na okno pali,
dve senci. Veni prepoznal sem njo.*

*Odšli sta, v meni pa vso noč srce
so ljubosumja ognji žgali.
Kdo ve, morda sta vkup prespali.*

*Morda... Že v pozni uri je bilo,
a zdaj je dan in svetle so ceste
in meni je še bolj težko.*

Tri prošnje

*Tri prošnje, dekle, imam nocoj,
tri prošnje lepše, če smem s teboj?*

*Poprosim najprej te za zvesto srce,
za močno srce kot so moje roke.*

*Potem te bom prosil za čiste oči,
za take oči, da se dete rodi.*

*In prošnja poslednja bo pesem moža,
da bili bi eno: dom, njive, midva!*

*Tri prošnje, dekle, imam nocoj,
tri prošnje lepše, če smem s teboj?*

*Če smem s teboj pod soj zvezda,
pod soj zvezda, v naročje polja.*

kim alibijem rešil življenje. — 9. maja 1943. so ga odpeljali v tranzitno taborišče v Zdrovščino, kjer je čakal na sodbo pred posebnim sodiščem. Sledil je padec fašizma in kapitulacija Italije, ki mu je odprla pot v primorsko osvobodilno pomlad. S skupino zapornikov se je napotil v Gorico, od tod pa na Solkansko cesto k Francetu Bevku. Nato je še istega dne odšel s svojim literarnim mentorjem med partizane na Vipavsko.

Kljub temu, da je za Črtomira Šinkovca značilno čustveno doživljanje in vse-skozi pristno hotenje po umetniškem oblikovanju in dasi je pisal že v internaciji in zaporu, je začel v partizanih pisati mnogo pozneje kot bi po vsem znanem o njem pričakovali. Opravičilo in vzrok zakaj tako, moremo vsaj skrajša iskati v dokajšnji družbenopolitični angažiranosti. Do spremembe je prišlo šele v oktobru 1943, ko je odšel, na željo Pokrajinskega odbora Osvobodilne fronte za Slovensko Primorje za referenta za šolstvo in prosveto v idrijsko okrožje. Pomembnosti tega dela se je kot primorski rojak predobro zavedal in se ga prav zaradi tega tudi temeljito lotil. Kljub temu, da se tudi po drugih pokrajinah uporne Slovenije srečujemo s podobnimi prizadevanji, pa je imelo na Primorskem kulturnoprosvetno delo še poglobljen pomen: v svojih raz-

merah je moralo po dolgih letih fašistične okupacije in zatiranja obuditi kulturno življenje primorskih Slovencev. Prav zaradi tega bi domnevali, da ga je ta zahtevna in častna naloga ovirala pri lastnem literarnem delu. Kot vsi primorski Slovenci, ki jim je bila zaupana naloga oživiti kulturno in politično življenje med svojimi rojaki, se je tudi Šinkovec zavedal svojih poglobitnih nalog tako do njih, kot do najširše slovenske skupnosti, nosilke narodnoosvobodilnega odpora. Strniti bi jih mogli na troje poglobitnih nalog: organizirati sicer visoko nacionalno zavest in jo usmeriti v boj za nacionalno osvoboditev; ter oživiti (po več ko dvajsetih letih načrtnega zatiranja) kulturnopolitično delo. Izpolnjevanje te naloge je bilo za primorske Slovence adekvatno pojmu o svobodi. Pri tem je Šinkovec, če ne intenzivno pa vsaj kontinuirano, sodeloval v primorski narodnoosvobodilni periodiki, tako v Mladem rodu, Učiteljskem listu in glasilu XXXI. divizije, Triglavskih odmevih. Za objavljene pesmi je v drugi številki slednjega glasila bil od štaba IX. korpusa celo nagrajen. Pomemben za pesnika je 7. november 1943, ko je na proslavi oktobrske revolucije prvič sam predstavil svoje pesmi širšemu občinstvu. Pri vsem tem pa ne smemo prezreti odločilnega in vzpodbudnega toplega Bevkovega osebnega stika z njim.

V julijskem požigu sedmih cerkljanskih vasi ter vseh domačij, raztresenih po Sebeljskem vrhu, je dobil pesnik snov za daljšo pesnitev **Sebelje**, ki sodi med najpretresljivejše opesnitve okupatorjevih grozodejstev teh dni. Pod vplivom priznanj, katerih so bile deležne njegove pesmi, a tudi zaradi ne več osamljenih primerov samostojnih izborov pesniških izpovedi, je tudi v Šinkovcu dozorel sklep o pripravi svojih pesmi za samostojni knjižni natis. Zamisel sodi v pomlad 1944. leta. Ker pa je potem sam z namero odlašal in ker je sledila še sovražnikova ofenziva, do natisa **Partizanskih pesmi** kot je zbirko naslovil, ni prišlo. Dokaj splošni naslov, omejen

Črtomir Šinkovec

Berači

*Zdaj na svojem smo berači,
testament tiran nam piše,
ječe nam so rodne hiše,
môra suženjstva nas tlači.*

*V mislih meljemo krivice
v kruh, grenkejši od pelina,
v vino, ki je bolečina,
v nade, daljne, daljne ptice,*

*Že od maja k nam prihaja
tiha radost — glas upora:
našli smo rešilno bilko,
bilko trdno kakor gora
in za kažipot svetilko,
polno zlatega sijaja...*

Balada

*Smrt na kapah, v sivih capah
črnih srajc se vleče vrsta
iz vasi čez ravno polje,
kakor dolga črna krsta.*

*V črni vrsti dva fantiča,
šestnajstletna partizana,
dva fantiča kot orliča
z rano zoro obsijana.*

*Streli jeknejo v samoti,
kri namoči zemljo sveto.
Češnje v njun spomin ob poti
zacvetijo vsako leto.*

predvsem na Šinkovčev bivanje v partizanih, da slutiti, da je imel iz širšega vojne obdobja bogat izbor pesniških izpovedi, da pa je zaradi trenutne potrebe mislil predvsem na izdajo nekaterih aktualnejših in umetniško dognanejših pesmi. Danes je zbirka izgubljena. Ob nemški ofenzivi poleti 1944 jo je izročil, da bi jo z drugim, predvsem arhivskim gradivom, shranili v nekem bunkerju, — tega pa so pozneje zgrešili.

Tako polno življenje je živel do 25. februarja 1944, ko je zašel v sovražnikovo zasedo v Javorjevem dolu pri Ledinah in bil ranjen. Kmalu so se začele kazati tudi posledice italijanskih zaporov — bolezen na pljučih. Zato je prevzel mesto učitelja v Gorenji Trebuši, bil pa je tudi dopisnik Tanjuga in sicer vse do osvoboditve, ko se je najprej dva meseca zdravil v goriškem sanatoriju Sv. Justa, nato pa postal član Pokrajinske prosvetne komisije za Trst in Slovensko Primorje. Tu je s pisateljem Jožetom Pahorjem urejal Prosvetni vestnik, delal pri radiu, bil tajnik Gregorčičeve založbe, ki je za leto 1946 izdala prvi kalendar. Te jeseni se je tudi načrtno lotil študija in septembra 1947 maturiral na postojnski gimnaziji. Šele sedaj mu je bila odprta pot do nadaljnega izobraževanja. Šele sedaj se mu je odprla kot tolikim primorskim intelektualcem pot na univerzo. — Pozneje je nekaj časa služboval na Ministrstvu za zunanje zadeve v Beogradu, nato se je posvetil časnikarstvu in književnosti. Urejal je Cicibana, skrbel za kulturo in NOB rubriko v Tovarišu, TV 15, danes je urednik revije Borec. V povojnem obdobju je izdal tudi več knjig, mladinskih in drugih, pred izidom pa je tudi njegova prva retrospektivna pesniška zbirka **Brazgotine**.

Literarna pot Črtomira Šinkovca je dokaj svojska in sodi med redke nadaljevalce literarnega izročila v svojem času med mladimi na Primorskem. Izročila, ki ga je široko in z vso upornostjo zastavil med obema vojnoma na tem delu slovenske zemlje predvsem France Bevk. Ker je bilo tako delo zvezano z bojem za slovenstvo in njegovo ohranitev in je bilo tako delo politična akcija, je tudi Šinkovec mnogo prej okušal fašistično nasilje, kakor so ga okušali njegovi vrstniki pri podobnem delu tokraj nekdanje jugoslovansko-italijanske mejne črte. Prezgodnja politična dozorelost, na katero vpliva okupacija Primorske po prvi svetovni vojni in življenje pod njo, mu, kot zavednemu Slovincu, že zgodaj odpirajo poti, z vsemi posledicami, na sezname sovražnikov fašizma in Mussolini-jeve Italije.

Šinkovčeva vojna izpoved je osredotočena — bil je čustveno močno odziven — predvsem na opis tehtnega in premišljenega izbranega resničnega dogodka, katerega mu ponuja vojna na vsakem koraku. Temu potem, čustveno prevzet, domisli logični konec in doda aktualno, vendar nevsiljivo bojno poanto. Zato njegova pesem ne kriči in ne razkazuje junaštva, čeprav ga z razkrivanjem trpljenja ne skriva. Teži h globljemu, k tistemu, kar ni preočito, kar nosi vsakdo kot najdražje in zaradi vojne poudarjeno, v sebi. K tistemu, kar sicer združeno v celoto, podaja pretresljivo podobo slovenskega gorja v letih zadnje vojne ter je obtoževanje in obtožba hkrati. Obtoževanje, da mora slovenski človek tako gorje občutiti, hkrati pa prav to obtožuje povzročitelja. (Sivi tujci, Nikoli več, Nespene noči, Ta čas...) S tem se približa nekaterim lastnostim izpovedi v narodnoosvobodilnem obdobju. Za to ne uporablja presenetljivih podob in silnih besed, kar vse tudi v resnici ni bistveno. Zadržano besedno slikanje je prežeto s tako iskrenim sočustvovanjem s trpečimi, kot mu jo le more nuditi beseda. Zato je motiv vedno najprikladnejša oblika pesnikov lirične narave. Šinkovčev pogled torej ni toliko uprt vase, v lastne bojne napore ali napore

Črtomir Šinkovec

Pogovor s smrekami

*Kaj bo z vami, kaj bo z vami
moje mlade, temne smreke,
ko mi z belimi rokami
smrt zatise veke?*

— *Globlje bomo se vsesale
v zemljo slednjo korenino,
a z vrhovi se pognale
kakor jambori v višino,*

*s soncem bomo se ljubile,
s pticami v jasnino pele,
moč iz zemlje rodne pile
za viharje in za strele. —*

*Vedno vedra rast bo z vami,
moje mlade, temne smreke,
rasle boste, ko bom v jami
jaz zaspal na veke.*

V nežni zori

*V nežni zori črni hudiči
naperijo v bajto samotno cevi.
Vzleteli bi trije kurirji kot ptiči,
pa jih na pragu zgrabijo psi.*

*Nje in očeta za drenov grm
s kopiti odženejo. Jeknejo strelji.
Drobni, žolti cvetki vzbrsteli
so jim za bridek spomin.*

*Trpek in nežen drenov cvet
lega nam čez oči, čez srce,
čez bajto, čez zeleno polje,
čez ta naš bridki svet...*

soborcev kot v preprostega, nedolžnega, a značajsko trdnega človeka, ki okuša vojne grozote kot nezaščiten žrtev. V tem pa je njihovo junaštvo in prav tega ni bilo malo. Taka pesnikova izpoved pa je bila dovolj zgovorna, da je lahko bojujoči se slovenski človek spoznal v njej avtentični obraz svojega lastnega političnega in bojnega ustvarjalnega poleta (Bombniki nad vasjo, Pogorišča zdaj so hiše, Balada, Nimam več besed). Motiv je vedno vsaj blizu, če že ni avtentičen z njegovim liričnim značajem, razkriva, bolj kot pri kateremkoli drugem, močne črte neizsanjane mladosti, kar občutimo predvsem v opisovalnih nadrobnostih (sem sodi tudi pesem Ni več vojne).

Kljub avtorjevi skromnosti, je bila njegova pesem v vojnem času pravilno razumljena, kar dokazujejo tako njihove objave v narodnoosvobodilni periodiki kot Šinkovčeve recitacije ali različna, njemu posredovana priznanja. Šinkovčev literarni delež v obdobju slovenskega osvobodilnega boja, kjer je teža njegovega dela, čutimo torej predvsem v prikazovanju ljudskega trpljenja, v obtoževanju povzročiteljev zla in v sočustvovanju s trpečimi. V prikazovanju partizanstva pa odkriva njegov globlji pomen. Bolj kot njegovo politično vrednost odkriva njegovo skrito lepoto, ki jo med redkimi spoznava in globlje dojema (Pogovor s smrekami). Šinkovca pritegnejo predvsem detajli, ne pa toliko pomembnejša vojna dejstva. Je razmišljujoča, uprta v čas in njegova dogajanja. Išče predvsem posameznika, kar je tako značilno za osvobodilni boj, navadno tistega, ki je najbolj potreben njegove iskrene besede. Ker je utišano odkrival čustveno stran dramatičnih dogodkov, se je poslušalcem rahla ilirska izpoved približala na svojski, bolj boleč način. Ob njej se je narod še določneje zavedal svoje reve, hkrati pa ga je navdala s prepričanjem, da ne ostaja njihov bojni delež prezrt in neupoštevane.

To je pa svojska odlika in dopolnilo slovenske pesniške izpovedi v času boja za obstanek in zadnjem obdobju naše zgodovine.

Kokošja gospa

*Naša koklja,
špikljašpoklja,
je zares gospa:
kokodajca,
nese jajca,
jajca, da ha, ha!*

*Že aprila
je zvalila
piščetov deset:
tri fantine —
peteline,
sedem pišk — deklet.*

*To smo mali
se bahali:*

*»Jajc bo poln naš hram!
Le sejmarji
in branjarji
ne hodite k nam!«*

Sonce na hoduljah

*Sonce na hoduljah, ej,
vsako jutro leze višje,
zlate pesmi v polje piše
kakor kakšen čarodej.*

*In s hodulj se smeje v svet:
krila je razpel metuljem
in čebelam, ko za uljem
cvetje jim ponuja med.*

*Na hodulje slednja brst
dvigne s soncem se v višine,
ko mu dala v korenine
moč za rast je topla prst.*

Bogatin

*Čudno se, seveda sliši,
da Andraž je bogatin,
ker bogastva v naši hiši
za en samcat ni cekin.*

*Vendar čista je resnica,
trohice ni v tem laži,
da Andraževa polica
skriva čudežne stvari:*

*žeblje, gumbje in svetinje,
stare novce iz medi
in okovje stare skrinje
in piščalko, ki molči.*

*Dedovo odlikovanje
našlo tu je svoj pokoj,
je spomin na vojskovanje,
na sam polk »Nič se ne boj«.*

*Naj se sosedje hahljajo,
češ da to še ni zaklad:
v turški pipi ga imajo,
saj je njen pokrovček zlat.*

*Čudno se, seveda sliši,
da Andraž je bogatin,
ker bogastva v naši hiši
za en samcat ni cekin.*

Tolovaj

*Aja, nina, aj, aj, aj!
Čuk starina, tolovaj
frknil v gozdu je za ptico,
pa ujel samo mušico,
le mušico in komarja
tam pod Krimom, onkraj Barja.
Žabe brž so zaregljale,
čuka v gozd nazaj nagnale.
Joj, če čuk bi privihral,
v hlače bi strahu nagnal
potepinom postopajčem,
tarzanom in razgrajčem,
vsem, ki so za drendaj —
aja, nina, aj aj aj!*

Arkadija

1.
z runami zapisan let.
kot da se prihodnosti preteklost daje
kakor žrtev. mar je obed
življenje nad mrtvim zgledjem.
na strnišču lune noč.
ta žetveni voz za zvezde.
gledaš skozi plameteč obroč
rastlin živali: vtis besede.
življenje je zazidanost v telo.
rokopis pozabe. časov.
v kožah sveta poješ golorok
gologlavl golonog. hlapljiva stvarnost.

2.
v deževnem srcu kapljice besed.
zlate mečnice prostora.
prilistki ur in let.
nekaj pesem ostalo usoda.
predvor časa in zaplata zvoka.
pritalna volja skoblja hlip.
zvezde so vzpenjavke molka
in mesec v mrč zalit.
kačnik zgodovine te zaleze
pooljen mir in spolzek cilj.
ustavljen je obtok besede.
predalčje dni in njih razmik.

3.
mrak ne obplove vseh ran.
če se mir že vrača maja
če se lastovke že vrnejo v maj
so noči ogolele izravana stanja.
pakrogi obrazov in udov
na vzmeti sramote zvonijo.
molji želja na poganjkih čutov.
zatični prsti čez te hitijo.
v svečavi obdobja ples kopnega
zaplešeš s svojo utežjo.
življenje grabiš za roč za pas.
potaplja se marelični brod.

4.
življenje je odštevanec od tebe.
kot povzdignjena kača svet.
v skalnjaku dni veselje
ponaredi svoj cvet.
s paročki zlatimi nihaš
nad plamenečo letvovko hotenj.
sozvočje množice te ziba
in si uponka v njen stožer.
stavница zelenja seka v vrat.
na dlani nove so črvine.
luč priprtega neba
curlja v usad praznine.

5.
telo je podpluta upa
prebodoeno s trnom dejanj.
rojstvo je pot zasuta.
nad njo netopir smrti plahuta.
s svetom krog vratu se daleč
ne pride iz teh čeri.
posvetilo davnih krajev
v tebi strastno plameni.
kdor je obstret besede
njen sijaj in lišp
se nasmiha izza polne skleda.
simultana ptica ga ne preglasi.

Epilog

trava ni umrla ampak spi.
kako bo pesem voljna sveža
med mejniki solnatimi
iz krušnega časa pobelega.
dogodki bodo predmeti
in jih bomo prijemali.
spomini bodo obrazi
in jih bomo kuštrali.
hrb: v rože oblečen kiklop.
s krono iz jokajočih ptic.
pernati čas na tvoj naslov
trka z odprtimi dlanmi.

Vzplalolala razmejitev

Selitev ur

1.
človek je votlina ki je ubila prebivalca.
dan je bil urok v trepetliki krvi.
tvoj kimono dan ki preperi.
rodovi v tebi odročujejo
in se tleče petje vname.
črepinje hrupa in črepinje slave.
morfij spomina in zavesti
zapre velblodaste hodnike v tebi.
žitnega molka ne moreš doteči.

2.
preseljevanje besed povzroči ogolelost.
na skrinji čutov se premetuješ.
besedotežnost premaguješ
opevaš drevesa sklonjena k žetvi
in veter: to kmečko dete v razoru hlipajoče.
med petelini joka ostane vroče.
iz jedilnikov ptičjih in ribjih izpareva
presitost in lakota in pesem
in molk in žgoče rese.

3.
odlitki spominov zasmolijo relief fanfar.
razbrazdani smo v reke in vrelce. v besede.
odskočna deska ptic v čas.
zemlja je mehka ko speč polž
in rodi obilo dreves svetlobe.
med biči besed in grčami glasov.
premražen od ur ki prihajajo
v trsju čakaš: bolj valoviš ko hodiš.
bazalni obrazi mišljenja se pomlajajo.

4.
na tem svetu se neha skala
in se na drugem nadaljuje.
kot da je ta svet samo obala.
človek je votlina v kateri pribežnik
umira in kliče na pomoč
skoz morfij spomina in zavesti.
blodi po nesimetričnem stojišču čutov
burja glasov in vihra ihtenja.
jok in smeh sta zasnutek občutkov. 203

5.
če pesem ne joče: če pesem ne vriska
postane samo sestra pesmi: njen lév.
življenje je vzplapolala razmejitev.
tvoje žgoče rese s stolpa dneva
padajo na moje čute mehke kakor polž.
vsaka smrt je takorekoč le usmrteitev.
iz rokavov hinavščine ognjokov pobitosti
pomaljša črvice roke sebi enakim.
selitev ur bo razrešitev.

Gorenjski peristil z dvema epilogoma

angeli ki kažejo vreme.
daleč naokoli s farnih zvonikov
zatišja dihaajo
to polno skodelico sveta.
na farnih zvonikih
si iz ptičjega petja napravijo lutnje.
avgust avgust prepevajo
dokler na vsakem pragu
ne stoji žena z majoliko.
vsi ljudje trčijo.

nebo reka trojna mlakužna
se očisti in soncu drsi
ko gleda nas.
mesecu se vnema slamnata streha.
curki juter jo komaj pogase.
o to je neugotovljena oblika molka
vpitega v toplih uhljih noči.
na severu rasto najlepše rože
iz mrlicev po gomilah
in jih bomo hranili vsi.
avgust ne zapahne duri kot september.
tulipanom ukaže
naj nam ponudijo svoj črni kruh.
ko na palubi postajamo zunaj zvečer.
luna mrka potone
v daljavo in bližino neba

ki sklanja trudno glavo
na ramo žitnega vala.
vsi se prerodimo.
v obrazilih nam krilijo ptice
ko po zapuščeni kmečkih vežah.
raglja sebe v rokah držimo.
kot jež zvita pesem je to.
mokrotni glasovi so to.
vsaka misel hoče svojo pručko
in oblači gorečo srajco.
prehitro zapustiš nas dragi mesec.
angeli lutnje zavržejo.
ženam vrči popokajo.
nebo se skali.
na okrevajoči ulici pestujemo
sprehod s kanarčki in molččnost.
kosci s travnika
žanjice z njive
z vrta bolniki
vi glejte: taka je usoda.
že ena beseda je rdeča nit.
med preteklimi tišinami.
pretečeni časi niso tudi pretekli.
niso razliti preliti samo.
zato nobena beseda ni zadnja
zato nobena beseda ni prva.

Epilog: kavarniški ring

fraktura ptic in travniki odmevov
to je bled.
medi hrustanec lune
muževne mesečine
nad zarastlino blede in bohinja.
(duša je kurziv
in bolj lastnost kakor resničnost
adamiti v galopu
mi strgajo zadnjo utež s telesa
in edino ptico iz moje duše
izvabijo z glinastim samcem)
o jezerski ihtiozaver
s pol telesa v zemlji
s pol telesa v zraku
z glavo navzdol
pribijaš na tram moj navdih.
pod karavankami rože ne cveto.
pod karavankami ptice ne pojo.
pod karavankami pesem vsako križajo.
(pesem je prostor
in ne čas)
(pesem je dokaz
ne dvom)
(pesem priznava
in ne sprašuje)
(pesem je načelo
in ne vest)
(pesem je samoumevnost
ne poenostavitev)
nosiš v sebi goro z gradom
in jezero opolnoči in potepuške ptice.
o to je moč: arhitektura
ene same kaplje lahko tudi
solze kapljice krvi
ta teorem o živem
premaguje strah pred izginotjem.
o pod stolom je vse polno čudodelnih rož
če je to prevara
nič zato.

Epilog: usoda dežele

kmetice zajemajo luno
in jo odnašajo na mizo za večerjo.
režejo zvezde otrokom in možem.
od prijaznosti pa belež odpada.
od ljudske od prijaznosti časa.
kmetje stoje na pragu kroteč
s kolni kobro pogovora.
vejo da se večeri.
žene še perejo vhode
ker vrata so prstan hiše.
roža ugaša topilnico rose.
vse ve da so se solze ljudstva iztekale:
starodavne pesmi nikomur več
ne curljajo po licih.
večer je v naravi
in po dušah.

Grenki pelin

Grenki pelin tvojih solz
je z mojih ustnic
kakor zadnje zvezde
odpoljubilo jutro,
ko ob svitu
med trave sem zabredel
in med rože.

Med travami in rožami
pozabil
sem na tvoje solze
in na svojo žalost.

Kakor da ta noč
bila ni noč slovesa,
srce izlilo
v jutru je grenčico.

O brez občutja greha
in krivice
čist kot otrok
med rože sem zablodil.

Pozabil sem

Pozabil sem,
da osamela jočeš
za mano in mladostjo,
ki jo čas
obema
brezčutno je pohodil.

Pozabil sem,
da sva oba človeka
s pohojeno mladostjo
in s strtim srcem.

Pozabil sem,
da drugi
že zdavnaj so zavrgli
naju.

Pozabil sem,
da v hrupu
in v vrtincih časa,
nikomur ni potrebna
drobna pesem.

Pozabil sem,
da čas me je odložil
kakor odvečni kamen
na razriti cesti.

Pozabil sem,
da so me v prah zdrobili
koraki, uglašeni
na spev koračnic.

Pozabil sem,
da veter me raztrosil
je po krvavi zemlji
že zdavnaj
zdavnaj,
a jaz predržno
pel sem
pesem o svobodi
in sanjal o življenju
nad osutim cvetjem.

Pobegnil sem

Pobegnil sem, ko v jutro
so potapljale se zvezde.

Hrepenenje neodžejane mladosti
me je gnalo v rosno jutro.

Brezimni prah
rad sanjal bi o cvetju.
Jutro pa je dihalo nad mano,
kakor da me ni.

Jutro

Jutro več ne misli
na ugasle zvezde.

Rosa na pomladni roži
sanja svetle sanje.

Meni pa grenko je v srcu.
V njem so tvoje solze.

Tvoje solze,
ko v samotni jočeš
za sanjami, ki jih
izžgalo je življenje.

Spoznanje

Ne, nisem bil jaz, ki je pel
v neurju pesem.
Koraki so bili,
ki so drobili odvečni kamen,
in veter bil je,
ki me je raznašal
po krvavi zemlji.
Vihar je bil.
Iz isker netil je požare,
da so bledele zvezde
in tonile
na krvavem nebu.
Z njim sem vihral,
dokler se ni podel
in jaz razbit,
zmlet v bilijonski prah
neviden legel sem
na sivo zemljo
in spoznal, da
zemlja zame je samo
pokopališče.

Zakaj sem rekel

Zakaj sem rekel,
da objem je najin,
kakor da bi se objemala
mrliča.

Zakaj sem rekel,
da si zajokala ...
A kaj, ko mi bilo je
kot mrtvim milijonom,
brezimnim milijonom
in prah na njihovih grobovih
začutil sem,

kako me vabijo v objem
koščene roke mrtvih.

Zakaj sem rekel ti,
da tvoje solze,
ki pil sem jih
s poljubi,
grenko dehtijo
kakor rože
ob mrtvaških odrih.

Zakaj sem rekel,
da objem je najin,
kakor da bi se objemala
mrliča.

Za temi sivimi dnevi

Na pot moram. Daleč, daleč,
da se pozabim.

Nočem usahniti
na sivem robu življenja.

Na pot moram.
V neznane daljave.

Daleč za temi sivimi dnevi
sinjino prižiga hrepenenje.

Ne posmehujte se hrepenenju,
staremu, dobremu zdravlilu.

Na pot moram. Daleč, daleč,
da se pozabim.

(1957)

Tudi človek . . .

Pokalo je že nekaj ur. Partizanska četa sredi ogromne zelene povodnji je delovala na vse bolj sklenjene nemške obročje kakor močno magnetno polje.

Četca je že večidel obležala, nekaj fantov so ujeli, ostali so bili raztepeni sem in tja. Eden redkih takih preganjancev je bil tudi Edo!

V tej stiski je zdaj prevladoval le še nagon po samoohranitvi. Strah pred tem, da ne bi zgrabili živga! Le en sam naboj še hrani v stari puški. Smrt v primeri z mučenjem bi bila prava igra! To je Edo dobro vedel. Morda bi že nameril nase, ko ga pri tem ne bi vselej zmotile po vsem gozdu potaknjene zelene postave! Zdaj je miroval in se bal samega sebe, zdaj se je spet plazil dalje.

Okoli glave so mu zoprnno živžgale krogle, da se je mimogrede moral čuditi, kako da ga katera še ni našla! Sicer je pa za kaj takega še vedno dosti časa in treba je le ene same, en sam kosček žvižgajočega železa! In ti hudiči so tokrat prvič uporabili dum-dumke! Vsaj on jih je čutil prvič.

— Ali na ruski fronti tudi streljajo z njimi?

Toda to je bil samo preblisk v kratkem trenutku. Čeravno se je po kačje plazil ob tleh tako, da bi se kmalu sploščil, so svinčeneke tipale okoli njega tako, kot je pred leti videl v kinu nekoga, ki je metal nože okoli žive tarče.

Samo, da se pritiplje do potoka! Več ko sto metrov ne more biti oddaljen!

Z rokami je pritisnil v prazno.

Coff! Kar padel je v vodo. Nič zato, saj je avgust, samo, da ga ni kdo slišal ali videl! Če je tako, potem je konec.

Naredil se je čisto majhnega. Stisnil se je pod rušo, ki je visela nad vodo. Noge je previdno potisnil v mehko ilovico, da ne bi preveč skalil vode, ki je je bilo do kolen, le sem in tja malo več. Obmiroval je, kot mrtva riba. Ležal je na hrbtu in molil glavo ven le toliko, da je za silo dihal. Če je čutil, da je kak Nemec nad njim, je za nekaj hipov potopil tudi obraz. To mu je kar dobro delo. Čeprav ni dihal, ga je v takih trenutkih prevzel občutek varnosti, kakor bi bil iz družine nojev. Motil se je s spomini na kopanje v otroških letih, ko so se skušali, kdo bo delj pod vodo. On je potihem enkrat preštel celo do šestinsedemdeset. Tega se je prav zdaj, ves potopljen pod vodo, natanko spomnil. Toda, zgoraj ni bilo oboroženih Nemcev temveč navdušeni prijatelji, ki ga ta dan niso mogli dohiteti.

Zdaj ni štel in tudi zdržati ni mogel dolgo. Počasi je spet pokukal ven.

Izza najbližjih dreves je slišal nemško vpitje:

»Banditen! Predajte se! Vsako upiranje pomeni smrt!«

Toliko je znal nemško, da je to z lahko razumel. Zato je glavo raje potopil toliko in tako, da so bila skrita tudi ušesa. Odsekane in režeče se nemške besede so mu razkrajale že tako razrvane živce in voljo! Ob njem sta pred dvema urama padla najboljša prijatelja, za katere nikoli ni mogel misliti, da se ju bo kdaj dotaknila krogla. Drug je bil boljši vojak kot drugi. On, najslabši, je še ostal! Prejšnji teden je bil razbit sosednji bataljon. Nemci so česali predel za predelom! Mar bodo res deželo očisti-

stili, kot so grozili!? Se nikoli tem obetom niso bili tako blizu!

Takrat je nad seboj, tik nad seboj zagledal Nemca! Oborožen je bil s puško, ki jo je stiskal v poraščenih rokah. To je z lahkoto videl, kajti Nemec je imel rokava zavihan! Za tak primer je Edo imel nad obrazom vejico praproti, po katero se je stegnil v trenutkih premora. Spet je miroval kakor naseljen hloď.

Toda — Nemec je imel opravka s sabo, skočil je čez potok in se zgubil med drevjem.

Ni še uspel zajeti nove sape, ko se je dva koraka od njega prikazal naslednji Nemec! Edo je sapo čisto pridržal. Ta je bil podoficir s srebrnimi trikotniki na rokavu in z brzostrelko v rokah. S tako, ki je bila vroča želja vseh partizanov. Morda ne bi niti znal streljati, vendar bi veliko dal zanjo. A to je bil še tako mlad partizanski začetek, da takega orožja razen komandanta in predznega vodnika Slavca, ni imel še nihče v bataljonu. A zdaj sta tudi ta dva že mrtva. Kdo ve, če so rešili to dragoceno orožje?

Ta bo bolje pogledal okoli sebe! Ni zastoj podoficir, niso mu zastoj dali avtomata!

A tudi ta ni upiral pogleda v potok. Verjetno se mu je skrivanje v vodi zdelo preveč nevojaško ali pa preveč predrzno. Sloki »unteroficir« je sicer vrgel pogled po potoku, toda v nasprotno smer in zaradi tega, da je lepše prišel čez.

Kdaj bo tega konec? Morda je bil ta zadnji?

Neuresničljiva želja: naokoli je bilo še vedno toliko zelenih vojakov, da je bil Edo prepričan v to, da jih ima Hitler preveč in jih mora zaradi zaposlitve goniti po gorjenjskih gozdovih. Verjetno je bral Napoleonove misli, da vojsko najbolj razjeda brezdolje!

Toda, kako je potem z vso to rečjo? Zakaj potem vojne še ni konec? Zakaj niso Nemci zavzeli še Moskve?

A taki dvomi so Edo razjedali le v teh trenutkih stiske, ko je bilo v vsem gozdu toliko Nemcev, da je vsaka smreka imela svojega, nemara celo po več. Resnično pa je bil ves prežet z misljo, da ne bo trajalo dolgo, ko bodo nad njimi zabrnela številna neznana letala. Ko bodo začela odmetavati velike tovore orožja, predvsem avtomatičnega orožja, se bo izkazalo, da so bili to sovjetski letalci! Sedanje umikanje je samo strategija Rdeče armade!

Tedaj je tri metre od njega z nasprotne strani preskočil potok postaven nemški mitraljezec! Njenu nasproti poklekne k vodi, da bi se umil, osvežil ali morda napil, KO SE NJUNA POGLEDA SREČATA!

Konec!

Naj se požene Edo iz vode in zbeži drugam?

Samomor!

Naj se brani?

Z mokrim orožjem, z enim samim nabojem in zdaj, ko ga Nemec gleda že v oči! Še slabše, kot samomor!

In kot bi bil uročen v tej največji stiski Edo miruje in žejnega nemškega mitraljezca gleda široko odprtih oči!

Niso mu dali zastoj šarča! To bo nagla smrt!

Ali pa bo nemara pomislil, da sem že mrtev?!

Edo se je zmotil.

Nemec tedaj počasi zavrti glavo v desno in levo, SE NAGNE IN PIJE. Edo ga gleda, kako počasi požira vodo, ki bo njega vsak hip zadušila. Miruje in gleda v premikajoče se jabolko žejnega nemškega vojaka.

Kaj ko bi se pogljal k njemu, ga z obema rokama stisnil za tisti žejni vrat in ga potih, čisto brez glasu potegnil k sebi v potok?!

Misel je predrzna in prepozna!

Nemec neha piti, se oddihuje in spet pogleda okoli sebe. Potem se spet nagne in se dela, kot bi pil. V očeh sovražnega vojaka je svetel blesk, NEKAJ ČLOVESKEGA, prav nič podobnega ubijalskemu pogledu. In ta glava potem Edo čisto od blizu rahlo odkima, takoj za tem prikima.

Njegova dolga postava se potem dvigne, spet zgrabi šarča — in izgine v gozdu.

Edo je še bolj zmešan, vendar pomisli:

»Ni vse tako, kot je videti! Nemara bo tudi to zrahlo Hitlerjevo moč!«

To je bil zadnji Nemec, ki je prišel čez potok v Edovi bližini.

Edo je ostal živ!

Ostale je pomečkal Hitlerjev stroj, ki ni dovoljeval več in veliko ČLOVESKIH POGLEDOV IN DEJANJ!

VSEPOVSOD je ležal debel sneg. V obročnih hribih še posebno.

V tistih januarskih dneh je po štajerskih in koroških hribih že pet dni divjala hajka. Kaj hajka, prava ofenziva! Ljudje in živali, zaposleni v njej, vse je želelo konca. Ne samo preganjanci, temveč tudi preganjalci. Človeške sile so potekale!

Nemci so bili na smuče. Pa ne vsi. Zato je bila po teh dneh tudi preganjalska noga težka, obleka mokra, roke prezeble, želodci oslabei. In ko kljub polnim nahrbtnikom konzerv in napolnjenim čutaricam za pasovi. Sicer pa je tudi njim začelo vsega primanjkovati.

Skupina terencev, v kateri je bila tudi mlada Silva, se je usidrala tik pod prisojnim vrhom močno zasnežene gore. Že tretji dan niso imeli kaj za pod zob! Še skoraj pubertetna Silva je to prenašala edino še z zavestjo. Oslabela je in noge v kolenih so se ji nevarno šibile. Zato ji je bilo več kot prav, ko so se ustavili na tem visokem pobočju, kamor Nemcev nemara ne bo! Sicer pa je pogon trajal že pet dni.

Se včeraj je gorelo v njej upanje, da bodo povzili kaj toplega in sploh dali nekaj opravka praznim želodcem. Plazili so se okoli hribovskih kmetij in oprezali. Okoli znanih in neznanih, svojemu namenu. In to posebno zdaj, ko predstavljajo glavno in skoraj edino orožje!

Silva in Gaber morata biti že blizu kmetije! Da, slab streljaj stran sta samo še!

Od tam se plazita samo še po trebuhu. Pri vseh hišah, kjer so poskusili doslej, so bile nemške zasede. Zakaj naj bi bila potem ta izjema? Toda — zakaj potem lezeta tja, prav v past!? Ti ubogi, vedno na boljše upajoči človek, ves plašen in ves junak!

Hiša je zdaj na njuni levi. Še malo se plazita po od sonca omehčanem snegu, da je vsako vlakno njune obleke mokro do zadnjega! Mladi Gaber je star vojak, iz zaščitnice, kamor je prišel iz brigade. Ne bodo ga. Stegne se, stisne sneg v kepo in jo zabriše k hiši! Nič! Še eno! Nič. Zdaj pomaga previdno še Silva! Odkod je dobila še toliko sile, da je vrgla sneg tako daleč? Upanje, upanje na hrano, na toploto!

Že vse dvorišče sta obmetala, splazila sta se še na drugo stran in se tako zaposlila s preverjanjem, da bi odkrila tudi mine, če bi bile postavljene tam okoli!

Končno sta se spogledala in si prikimala. Toda hiši sta se približala plazeč in z zadnje strani, ki je bila blizu gozda. Če bi bila pri hiši zaseda, tam je gotovo ne bi bilo, ali pa bi bila samo straža.

Nič se ni zganilo. Malo sta obstala in se potem z novimi možmi skopala pokonci in skočila k vratom.

Toda kljuka se samo vda, vrata pa ostanejo zaprta. Potiho potrkata. Odgovori jima samo votel odnev prostrane kmečke veže! Nič!

Splazita se k sprednjemu vhodu. Nemcev ni čutiti, a tudi drugega ne! Sledov številnih obval pa je veliko! Oprezno ogledujeta okoli sebe: ena sama ušesa, ene same oči so ju! Toda — nikjer nič.

Gaber naglo udari po vratih, pokljuka, a so zaklenjena! Tedaj sname puško in s kopitom nameri na ključavnico. Silva straži na oglu!

Iz line se zablika in počti. Takoj za tem še enkrat. Oba se poženeta za drugi vogal. Pred hišo se razleti bomba! Kmet sam je oborožen in se je lotil vsiljivih partizanov. Zanj so boljši Nemci!

Vsa moč v mladih telesih Silve in Gabra naenkrat splahni in komaj se še odplazita nazaj v zaščito gozdov! Pregnana, še bolj oslabela, ogoljufana za nov up in s tisto silo, ki sta jo pustila na poti do sem manj! Še dobro, da kmet ni užgal preje! Šla bi kar v hlev in odvela kakšno žival, toda zdaj je dan preplah in Nemci bodo zaradi streljanja vsak hip tu!

Med smrekami so se brez besed sestali. Vse šest, še bolj lačnih, brez upanja na novo kmetijo.

Taki so se privlekli pod vrh tistega sončnega hriba!

Sonce se je že spuščalo na drugo stran, ko je čepečo in prezebajočo skupino vzdramil nek šum!

Gaber, ki je nekako stražil, položi na usta prst in se potegne s strojnico nekaj metrov navzdol za košato smreko. Pod njimi se plazi smučarska kolona Nemcev. Ali bo počilo? Vsi mirujejo in nemški smučarji počasi polze povprek. Nekateri pogledujejo po sledovih, ki so jih vteptali partizanski čevlji, a se ne ustavljajo.

Smučarji izginejo, za njimi pa prigazi kolona Nemcev brez smuč. Oni natančneje stikajo za sledovi — in tedaj že počti. Le kje bodo terenci zbrali še toliko sile, da se bodo umaknili?!

Toda, raztepli so se že po prvih medsebojnih streljih. Gaber je spustil še nekaj rafalov, potem je utihnil tudi on. Še sebe je komaj premikal po snegu, a orožja ni odvrge. Vlekel ga je za seboj!

Silva se je skotalila postrani in se med nizkim borovjem ustavila v majhni grapi. Če bi ne bilo za njo sledov, bi kar počepnila med tisto borovje in bila bi odlično skrita. A sledovi, sledovi!

Pa je kljub sledovom ostala. Sicer ne čisto tam, kjer se je ustavila, a ko je začela gaziti postrani, da bi prišla čimdelj od prizorišča, kjer je pokalo, se je morala odpočivati vsaka dva, tri korake. Sicer se je pa spet bolj plazila kot hodila.

Tako je prišla čez grapo in na rob majhne, poševne jase. V nahrbtniku ni bilo veliko, a jo je silno težil. Tudi opasac z majhno pištolo ji je bil odveč. Da, pištola. Morda je zdaj prišel tisti trenutek, ko ni več izbire, ko je bolje, da se preje pokončaš sam!?

Izvela je hladno orožje in z njim v nežni dlani trgala v celo. Nekaj je tedaj začutila in od tal dvigne pogled čez jasico: srečala se je s prav tako utrujenimi očmi, kot so bile njene. Le da so bile to oči moškega in da je BIL TA MOŠKI NEMEC! Oborožen Nmec, vojak Walter, ki je tudi molče pogledal okoli sebe in ko ni bilo nikogar, z roko zamahnil Silvi, naj leže.

Potem je zavpil »kameradam«:

»Tu ni nobenega! Kar vrnite se!«

Tudi v Walterjevih očeh je bilo pet dni naporov, tudi Walterjeve noge in roke so bile že slabe. Morda še slabše zato, ker se v tem človeškem lovu ni čutil pravega napadalca, temveč zločinca med zločinci, kar pa ni hotel biti!

Andrej Kokot

Poletna pesem

V rosнем jutru
se nebo napaja.
Sonce
polje vse bolj zlato riše.
Dan
še dolgo v noč odmeva.

Rž pa se je že
nagnila proti zemlji,
kot da zahvalno pesem šepeta.

Nehvaležnost

Razkošje
obdaja to lepo jesen,
čas obračuna in zrelih sadov.

Naše početje
pa je kljub temu tako jalovo,
tako pristransko.

Najbrž ne kaže
leto za letom
zasipati naših kleti.

Brezskrbni trenutek

Pesem pomladi
me vabi v poljano
na brezskrben trenutek
življenja.

A je smrt
tako blizu
in meri korak moj.

Kljub temu:
ljubezen je moja
in čas je z menoj,
zakaj ustavil se je!

Ob zidu nedolžnih

Po zidu soustra
kaplje ljubezni polzijo.
Izgubljajo se v razpokah noči,
ki bdi nad belino
prisvojenega devištva.
Na sledovih njihove izsušene poti
se sončijo muhe.
V temi skrivnost pije grenkobo.
Dan se v večnost gubi.

Bela roža ob zidu
pa govori, govori...

Na materinem grobu

Ob mizi iz črne prsti
piješ čašo pravice.
Pregrešni glasovi pa še vedno
tulijo v daljavo mrtvih njiv
in branijo tvoji poslednji besedi,
da bi vzklika iz zatrte svobode.

Jaz pa še vedno čakam
tvojih posmrtnih sadov,
letine tvoje za pozne rodove.

Znova in znova se vračam
ob tvoje vznožje.
A tvoj molk je dosleden.

Tvoj mir se plamenom poigrava
in žalost moja boža.
In to je moč tvoje nesmrtni ljubezni.

Benjamin Gracer

Pravljica

NEKOČ
sem poznal mladeniča
ki je hotel imeti svojo
DUŠO IN PAMET

... in nekega dne
temnega dne ...
(ko mu ni preostalo drugega)
se je zatekel na obalo
in počakal:
da mu je
BRADA POGNALA V ZEMLJO
da so se mu
LASJE OVILI OKROG SKAL

Potem ga je
ZALIL MORJE...

Molohov dan

... ampak pravzaprav
je hudič
dokler vlačimo
to sestrano nenasitno
telo s sabo ...
(Kako je po tem — ne vem!)

Zjutraj prežvečiš
ostudne ostanke noči
in jih v službi zaliješ
s črno kavo
Potem slečeš tajnico
s krvavimi očmi
in odhitiš na sejo ...

in že govoriš:
o revoluciji
o delavskem razredu
o kmetu itd.
Pamet pa ti spet slika noč
z zajetno bedračo
obilno večerjo
in močno pijačo

... ampak pravzaprav
je hudič
dokler vlačimo
to sestrano nenasitno
telo s sabo ...
(Kako je po tem — ne vem!)

... ker nekega dne
lahko dozoriš
v gnilo dozoriš
in kričiš:
Heil Hitler ...

Valentin Polanšek

Abeceda Korošice

Začnem s trdno voljo,
z zagrizeno odločnostjo,
da obstanem
in pridem naprej,
da uide
krempjem otroške bolezni,
kateri me svojci prepustijo.
Nas je doma
več kot oken pri hiši.
Redke so vsakdanje juhe,
pod ključem kruh,
trdi slovenski proletarski kruh.
Ozdravljam
z zakleto nepopustljivostjo.
Spopadem se z življenjem,
ko grem,
še skoraj otrok,
k tujim ljudem služiti.
Trgam se
za nove krčine spoznanja
in upoštevanje med ljudmi.
Ne samo preživela sem
strašne preizkušnje,
ampak sem zmagala,
da še dandanes
zmagujem
od zore do mraka
s svojimi otroci,
četudi ne z vsemi.
In jutri —
in pojutrišnjem
sem nared
za nove podvige,
za podvige trdne volje,
zagrizene odločnosti,
zaklete nepopustljivosti —
za trdi slovenski proletarski kruh!

Stari kolourat

Prežet z dremavico,
oguljen z babično šegavostjo,
ohranjen z deklško vedrostjo
stojiš
v moji knjižnici:
Začuden gost,
ki naj bi pripovedoval
o minulih dneh,
ko je bil še
središče kmečkega življa.
Prišel si z mojo ženo
na tukajšnji novi skupni dom.
Bil si last tašče,
ki si ji bil podarjen,
že mlademu dekletu.
Kdo te je naredil?
Ne ve več ustno izročilo.
Vidi se na tebi:
spočenjal si nitke,
volnene in iz preje!
Babični prsti
so na tvojo motko
navijali starodavne storije,
dekletovi prsti
pa ljubezenske sanje,
žene so razočarane
vrtele
kolo pozabljanja,
device trepetale
za svojo sladko srčno skrivnost.
Škoda,
da ne morem pri starem kolouratu
zavrteti kolesa
v preteklost nazaj...

Globoko v zenicah

Globoko v zenicah
so zlate zarje
nedokončanega otroštva,
ki se nepričakovano razšepetava
v zdajšnjih odraslih lažeh
in nepopoljšljivem primerjanju
samega sebe
z današnjo mladino.
Medtem se je vse uresničilo:
zrastel si prek svojih pomanjkljivosti
do ugledne sile
svojega zaslepljenega okolja.
Globoko v zenicah
se samo skrivajo še
predniški puntarji
in borbeni zapeljivci
in že jutrišnji spokorniki.
Globoko v zenicah
je preluknjena vsa šaljivost,
s katero očaraš zunanji svet
in sebe,
globoko v zenicah
je razpeta skrivnost
med upanjem
in grozo.

Odprto uprašanje

Ko sem se pregrizel skozi
nepozabno
in skozi svojo namišljeno bitnost,
kot deževnik skozi humus
oskrbljenega
ali zanemarjenega vrta,
sem ugotovil,
da se je treba držati gotove lege,
ne vrtati pregloboko v mrtvo prst,
ne siliti na površje,
kjer je njegova rast
lahko prekrita s tako bujnim plevelom.
Zato si v tolažbo pripovedujem,
da je treba polniti vrzeli,
ki še vsepovsod neopažene preostajajo.
Samo: najti jih!?

Kakšno jutro vstajam
kakor dedec,
ki ga je premalo,
da bi zadostoval ošabni nevesti,
ki ji je ljubimkanje zgolj zrcalo
spogledljivosti.

Proti večeru
me je spet preveč,
da bi se oziral na prelisičeno
noroglavo ljubalnost dvojice.
Kaj čuda,
če sredi noči med neznanci
in na mah dobljenimi vinskimi sobrat
pijem pogrebščino za obema.
Morda še kdo drug
sredi spanja čvekne:
So pač takšna leta! — ?

Marija Mencinger

Mati

Tvoje besede se mi usedajo
na stene hodnikov in so
kakor rez v meso. Spoznavam,
da so le na svetu dobri
ljudje, ki ne naperajo
ušes le na slab radijski
sprejemnik, temveč prav
radi tudi prisluknejo
neizgovorjeni besedi, prošnji
svoje duše. Svoje duše? Da.
Svoje duše! Učiš me, da vsi
ljudje še niso izgubili duše,
da v ljudeh še živi z avest,
da so še ljudje. To me učiš
ti, Mati in zato ti verjamem.

Ker si preponosna

Ob večerih premišljuješ,
kako svetu prikriti resnico,
ki jo nosiš s seboj kot
črno senco in je ne moreš
sprejeti, ker v tebi še
vedno kljuje besede,
kljuje njegova pretrgana
izpoved. Preponosna si, da
bi priznala in zato višiš
med precepom njegovega
uničenja in nitjo svojega
ponosa.

Anton Mežan

Srečanje

Včasih
na široki cesti
srečaš nekoga
(Vseeno je
ali je dan ali noč),
ki tma tako močno luč,
da ti posveti
v vse skrite hodnike
možgan in srca.

Potem pa ti iz srca
neprestano sili v možgane
želja in hrepenenje
da bi bil
ta človek z lučjo
vedno s teboj,
da bi bil vedno pri tebi —
da bi bil tvoj!

Teden dni
7 škratov7 škratov
in levinja mlada7 iger
7 dni
do rane
s smehom
neznanein dah
ustnic
z mrzlim
trhlím
bledim
mesečem
v obeh
zobeh
in dolg poljub...

Marjan Čufar

Dolina spoznanja

Zavel bo brezzračén veter
in navidezna slika tvojega
obrazá bo prebodla moje oko
na rdečem obzorju bo sonce
izza drgetajočih oblakov trgalo
pečlje orumenelim listom
in tedaj se ba gladina čustev
umirila in bo zvok harf
spet zamrznil v kristale
z lovskimi prepletene noči.

Dolina sanja pod menoj
v zdrizastem sopuhu poldneva
dolina menja svoj videz
ko jo onečedijo jate voščénih ptíc
dolina je rečno korito ki
ga jezdi jo vetrovi ob večerih
in sonce valovi v listih trav.

Meja noči

Svetle pare mesečine in
zavijajoči se trak dišeče vode
tam doli v močvirni ravnini
zelenomoder svit neba se lepi
na pogrezajoče se trsje in
hreščeči glasovi mrtvih žab
leže ujeti v raztaljeni noči

jutro leži še napol črno
med ivjem in travo zvezde
so nihajoče svetilke v ugašajoči
temi in krmežljave poglede
svojih oči izcejaš tja daleč
nad ravnino razvejanih
gozdnih vrhov in tvoja misel
dobi žuboreč vonj vodnih mahov.

Odhod

Spomin se mi pretaka nazaj
v dišečo srečo dni ko so
zvezde gnezdele v tvojih očeh
in so vitki zamahi vej onemelo
obviseli v zraku ko jih je
razburkala čistost tvojih gibov
zelene poljane so belo cvetele
in beli krogi svetlobe so lovili
temen puh večernih oblakov
potem pa sem nenadoma v
stelji padajoče noči sam
opazoval umirajoče barve
zahodnega sonca.

Razmišljanje ob Svetinovi
Steni

Avtor Stene Anton Svetina in junak romana Joža Čop

V letu 1973 je pri Cankarjevi založbi izšel roman »Stena«, poslednje Svetinovo delo, ki je bilo kmalu razprodano. Pisatelja Svetina verjetno ni treba bralcem posebej predstavljati.

Pisati je začel leta 1950. Črtice z vojnimi in lovskimi motivi je objavljaval v raznih revijah. Leta 1957 je pri založbi »Lipa« izšla povest »Lovčeva hči«. Isto leto je dobil 1. nagrado Lovske zveze Slovenije za novelo »Spikova sled«. Leta 1963 je izšla zbirka novel »Orlovo gnezdo«. Za svoje najbolj popularno delo, za trilogijo »Ukana« je dobil 1. Kajuhovo nagrado, Prešernovo nagrado Gorenjske, nagrado Prešernovega sklada SRS in nagrado Vstaje slovenskega naroda. V letu 1973 je »Ukana« doživela tudi dramatizacijo v kranjskem gledališču.

Tone Svetina pa se od leta 1960 ukvarja poleg pisateljstva tudi s kiparstvom. Do lani je zvalil 150 skulptur iz jeklenih drobcov in orožja. Med njimi je pet spomenikov NOB (na Pokljuki, v Žireh, Selški dolini, Trzihu in Radovljici). Razstavljal je med drugimi tudi v Mestni galeriji v Ljubljani in Galeriji doma JNA v Beogradu. Vabijo ga tudi v Pariz in New York.

Prevedena so naslednja dela: »Lovčeva hči« in »Orlovo gnezdo« v slov. aščino, »Ukana« v srbohrvaščino, ruščino, češčino, v odlomkih v poljščino. Objavljena je bila v listu primorskih Slovencev Primorski dnevnik, koroških Slovencev Slovenski vestnik ter v glasilu ameriških Slovencev Prosveta v Chicagu. Trenutno pisatelj piše roman o slikarju Jakiju.

Pred nedavnim sem prebral Svetinovo Steno, nekakšen v ideološkem smislu povečani ep o nadnaravnih bojih človeka z goro. Glavni junak v tem delu ni nihče drug, kot preprosti jeseniški delavec, železar Joža Čop.

Tudi sam sem ljubitelj prirode in gora, obenem pa delavec v železarni, zato sem knjigo bral z izjemnim zanimanjem, le ta pa mi je vzbudila poplavo razmišljanja.

Skušal sem razumeti, zakaj je Joža Čop 40 let vztrajal pri stroju in v ljubezni do svojih gora? To vprašanje me je gnalo, da sem starega gamsa obiskal in ga o tem pobaral. Odsekano mi je vrgel v obraz stavek, v katerem izžareva vsa njegova človečnost, jasnost in klenost: »To je ena sama velika salamenska strast. Ko si v steni, z vsemi močmi rineš ven, ko pa si rešen, te vleče in vleče nezadržno nazaj...«

Ponosni smo, da je prav njemu, žičarju iz črne doline, preprostem delavcu uspelo zablesteti in to v času, ko so si tujci najbolj prizadevali osvojiti tudi naše gore.

Kaj je Čopa in njegove prijatelje gnalo v steno?

Vsak izmed njih je imel svoj cilj, svoj steber, svoje prvenstvene smeri, ne zgolj zaradi stebrov samih in smeri, marveč predvsem zaradi premagovanja stebrov in smeri svojih življenjskih poti, katere mora preplezati sleherni izmed nas.

Kako se niso dali ugnati v kozji rog, nam pove Jugov dialog z dovžanskim župnikom Aljažem: »Šli bomo v steno in nihče nas ne bo ustavil... Ne vam navkljub, saj vas imamo radi in vas spoštujemo, pač pa tistim, ki ne razumejo plezalstva, ki mirno gledajo, kako Nemci utirajo nove prvenstvene smeri, čez steno in nas opozarjajo, da smo hlapci, za hlapce rojeni, kot je dejal že Cankar, da smo šleve, ki se boje tvegati, ki ne znajo osvojiti niti pedi svoje zemlje, ki čakajo na vse, da jim pokažejo tujci...« Čopu pa Jug govori, kar je boleče tudi za naš čas: »Delavec, železar si, z žuljavimi rokami, jaz pa sem profesor filozofije. Ob takšnih, kot sva midva, je odvisna naša usoda...«

Kakšen je bil pisateljev namen?

Vsekakor je hvale vredno, da se je pisatelj Tone Svetina lotil romana, v katerem opisuje pionirsko delo slovenskih alpinistov. Pri tem se nehoti sprašujem, če smo Slovenci že na dovolj visoki kulturni ravni, kajti »Stena« nam vzbuja lakoto, da bi množično obiskovali naše lepe gore, in, da bi jih pri tem seve ne obmetavali s konzerdami, tetrapaki in drugimi odpadki...?! O tem oskrnjanju narave mi je nedavno tega pravil prijatelj alpinist in gorski reševalec: »Okrog Aljaževega stolpa je pogled zastrašujoč, gnusen od vseh tistih pločevinastih škatic moderne industrije, bil sem pretresen, ko sem jih pobiral v vrečko, nisem verjel, da je kaj takega mogoče na vrhu našega očaka... S tisto vrečko sem sestopil v dolino, solze so mi zalile oči, ko sem se z zavidanjem spominjal zlatih Čopovih časov.«

Ko prebiramo zgodbo o starem mačku Jožu Čopu, spoznamo, da to ni samo njegova zgodba, ampak tudi zgodba Čopovih plezalskih tovarišev. Prav je, da se ob tej priliki spomnimo naših železarjev-alpinistov srednje generacije: Janeza Krušica, Maksa Medja, Uroša Župančiča, Dolfeta Kranžerja, Cirila Pračka, Gandija Moreta in mlajših: Janka Ažmana, Mitja Koširja, Aleša Kunaverja, Staneta Belaka, Toneta Sazonova, Marjana Krivca, Badjura in še mnogih drugih, ki nadaljujejo Čopovo delo v vrhovih izven naših meja.

Toliko o »Steni«, katerega odlomek predstavljamo v tej številki našim bralcem.

Zadnji previs (odlomek)

Svet bo drugačen takrat,
kadar bodo ljudje spet ljubili
hrabrost in spoštovali čast.

1

Mrzli svit meglenega jutra ju je predramil. Joža si je pomel zaspane oči in pretegnil ude, razbolele od mučnega prekladanja, ki je trajalo vso dolgo noč. Pomislil je nanjo in zavpil:

»Hoj! Hoj! Pavla! Kako si?«

Njegov glas se je lovil in odmeval ob mokrih prepadih in zamiral v sivem loku neba, ki je zapiral ozki svod nad hrbti skalnih vrhov.

»Hoj! Hoj! Sem še kar! Pa ti?« se mu je oglasila od spodaj.

Njen glas sta požrla luknja in prevesa — zdelo se mu je, ko da prihaja iz dna globoke vode, od človeka, ki je potreben pomoči.

Pod steno je ležala redka megla. V njej je lebdelo nekaj zverženih svaljkov, ki so spominjali na potuhnjene ribe roparice. Upal je, da bo sonce popilo to vodeno moro, ki se mu je lepila v dušo in mu vlažila premraženo telo.

»Si za to, da greva naprej?«

»Sem! Kar pojdiva!«

Hladna, mokra noč jima je izsesala moči, ki jih je bilo treba nadoknaditi s hrano. Opustila sta utvaro, da bi se vračala, če bi bilo prenevarno. Joža je vedel, da sta v položaju, ko je umik mnogo nevarnejši od napada. Porabila sta že toliko klinov, da bi bil spust niz vso steno praktično nemogoč. Zato morata tvegati vse in izplezati tam, kjer sta si zamislila.

Precej časa je sukal vrv, preden je zagledal Pavlo med predvisi pod seboj. Pa še tam ji je na spolzki skali spodrsnilo, da je moral okusiti vso njeno težo. Nič je ni prizadelo. Kljub nezgodi se je končno le znašla ob njem na bornem stojšču.

»Kakšna pa si?!« se je začudil, strmeč v njen obraz. Imela je temne lise pod očmi in žalostne poteze.

»Kakšna da sem!« se je razjezila. »Sebe pogledaj, misliš, da si kaj drugačen? Kakšen pa si sploh lahko po takšni noči?! Saj si tudi ti tak kot ožeta limona!«

»Tega pa si ne pustim reči! Mene še ni strlo. Kmalu boš videla!« je dejal z glasom, ki je vzbujal pogum.

»Mene pa je! Počutim se kot pohojena cunja!«

To njeno priznanje ga je zaskrbelo, saj ni nikoli tožila. Ponavadi je celo prikrivala utrujenost.

Zobje skalovja so bili vse ostrejši in obstanek v navpičnosti je zahteval izjemne telesne napore. Tudi po tej vojni je ilegalno prehajal čez mejo na Koroško — vsak teden dvakrat. Nosil je pošto in vzdrževal zvezo z obveščevalci. Pri tem si je znova utrdil telesno moč. Njej pa se je vse bolj poznalo, da je bila vsa štiri leta v mestu, doma uklenjena med stene.

»Bo zmogla ali ne?« se je vprašal. Morala bo saj ji ne bo preostalo drugo, kot preplezati ali za vedno ostati v tem stebri.

Sedaj se je nad njima bočilo vse bolj navpično in nevarno skalovje, iz katerega Pavla ni slutila izhoda. Zanj je bilo to slabo znamenje. Zato ga je vprašala:

»Bo tu prehod?«

Vedela je, da ima on mnogo boljši čut za orientacijo kot ona. In preden se bo podala v nevarnost, hoče vedeti, če Joža verjame v izhod ali gre kar na slepo.

Postrani jo je pogledal.

»Kaj sprašuješ!? Mora biti! Če ga ne bi bilo, ne bi sem plezal!« Ta njegova vera v nekaj povsem neotipljivega in nasprotujočega golim dejstvom je tudi njo navdala z upanjem. Borila se je s težavami in

strahom, a volja ji je še in še vlivala moči...

V tem položaju je on dodajal, zakaj ona je svoje rezerve že porabila...

Za pasom so mu zarožljali klini. Prijazno se je nasmehnil, potem pa se je še vedno mačje lagodno in elegantno potegnil v izvišeno poč. Plezal je prosto nad strešnim prepadom, pol vrvi visoko od previsa, kjer je zabil klin in se zavaroval.

Plezanje je bilo podobno včerajšnjemu, le da sta zdaj napredovala mnogo počasneje in da so bile težave vse večje. Vrtinec strahu ju je vlekel navzgor, globine pa vase. Nadaljevala sta igro na vse ali nič, premišljeno, v popolni tišini, v brezvetrju, v megleni samoti.

Nekje nad visokimi oblaki je sijalo sonce. Nekaj pramenov svetlobe se je prebilo skozi reže in rumeno obarvalo žilasto skalovje. Toplota jima je pričarala nekoliko prijaznejše ozračje.

Nekje na levi je zagledal navpično galerijo nekakšnih votlin, kjer bi se lahko naselile vse tega sveta naveličane duše, da bi strmele z enim očesom v večnost, z drugim pa v dno, kako živijo zemljani. Na desni je bila skala gladka, kot s sekuro odsekana. Nekje v sredini pa je bilo nekaj izboklin, ki so obetale možnost, da se pregljufa v kakšno novo pribežališče. Potreboval je vsaj toliko prostora, da bi ga imela dovolj stopala, kajti od stanja na prstih so ga že prijemali v noge krči. Glede izboklin se je nekoliko uračunal. Sence so jih povečale. Pot mu je curkoma lil z obraza, ko je s težkim kladivom delal v skale oprimke, kjer jih ni bilo. Majhni okruški so deževali na Pavlo. S sklonjeno glavo je prenašala vse, čemur se ni dalo izogniti. Gledala je v svoje roke, ki so krvavele, in volja ji je spet sumljivo nihala. Ko je Joža obstal, se je zanj čas ustavil, napetost pa je rasla. Še mu je zaupala, ni mu pa več verjela...

Gladka, mokra, zrcalu podobna plošča, ki jo je zaprl previs, ga je razdražila. V zagonu moči, ki je popuščala, se je skušal spraviti prek previsa. Strunaste kite, na rokah so mu drhte, toda napor je bil tako silovit, da so ga tudi v roke prijemali krči. Mir ga je zapustil, zanihal je. Že se je videl, kako pada...

»Pavla, pazi!« je kriknil.

Občutke majavosti je poznal, ker jih je vedno takoj obvladal. Toda tokrat je zdrnil iz ravnotežja in pomislil je, da ga hoče stena strčiti s sebe... Nenadoma se je počutil kot razrahljan oprimek...

Ozrla se je navzgor in pritegnila vrv. Ni padel. Izvesil se je in treskal s težkim kladivom po klinu, ki ga je hlastno požrla poč, kot bi naj že stoletja čakala... Zapel je karabiner. Toda globina ga je še in še vlekla vase. Bilo mu je, kot da lije vanj kalen vodni slap. Za hip ga je prešinila groza. Kot grenka mrtva pena je valovila megla pod njegovimi nogami... Ko je hotel še više, mu je zmanjkalo oprimkov.

Znova je kriknil kot prizadeta žival in že je padal...

Pavla je prestregla sunek, klin je zdržal, on pa je obvisel nekaj metrov niže kot predmet v izloženem oknu, vendar je visel tako nerodno in nepomembno samo nekaj trenutkov, potem pa je že hlastal z rokami in nogami po oporah. Našel jih je. Saj bi zgrabil skalo tudi z zobmi, če ne bi bilo drugače. Padec ga je streznil in hkrati navdal z besom. Saj ni bil vajen padcev! Živalski strah se mu je razblinil, ko je znova priplezal do klina. Drugič ni zdrsnil. S konci prstov je zdelal mokro poč, previsu pa se je izognil. Prečil je, dokler ni našel police, kjer je bilo toliko prostora, da je zabil klin, se pripel in sedel. Naznanil ji je počitek. Bil je upehan in prazen. Takšnega ga je napravila nekdanj samo Karmen. V trenutku brezvoljni mehkobi je pomislil nanjo z rahlo otožnostjo, ki mu ni dovoljevala natančnih predstav. So bile to sanje ali resnica?

Karmen je požrla vojna. Po usodnem naključju je bila prav tiste dni v Beogradu, ko so zasule mesto bombe nemških strmoglavcev. Izvedel je, da jo je zasulo podiračoče se zidovje hotela...

Pogreznil se je vase. Veke so mu postale težje in nenadoma je zaspal.

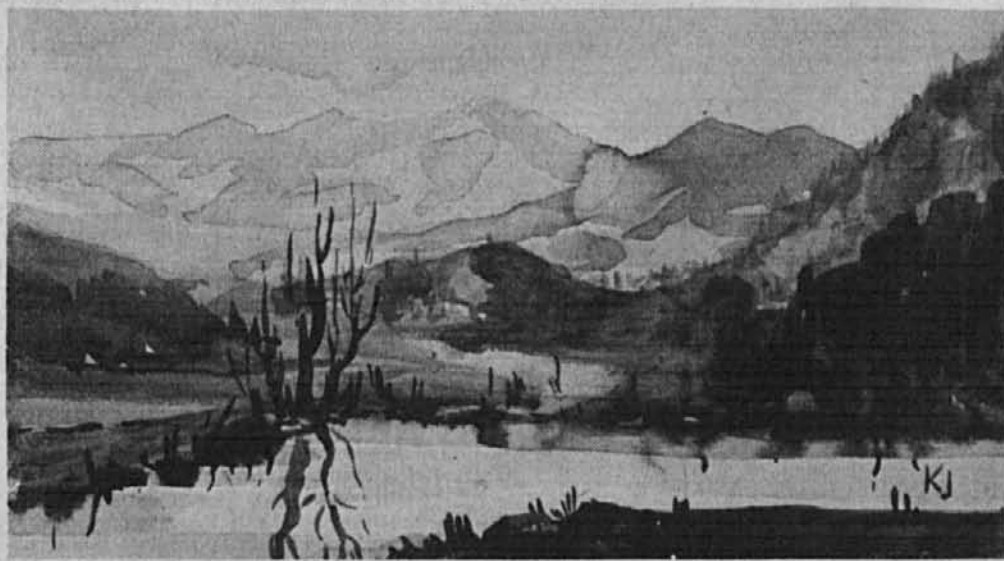
Pod njim se je v žlamboru premaknila ženska. Tam se je cedila voda. Ženska je odprla usta in pohlepno lovila kaplje deževnice.

Sanjal je o velikem, sivo rumenem metulju, pribitem z dolgim žbljem na staro drevo, o njegovih orjaških krilih, ki trzajo vedno počasneje, z njim pa se usiplje mehak prah, mu pada v oči in na roke, svetlikajoče drsi in žge, koder se dotika kože. Začutil je bolečino skozi grodnico... Zdaj hlasta za metuljevimi migetajočimi tipalkami... Rad bi ga snel, z rokami grebe žebelj, ki se ne zgane... Bolečina pa postaja neznoša...

Od neke prihaja udušen krik, podoben cviljenju živali in rohnenju kovin... Zaliva ga krvava sinjina. Metulju oteka kri...

Zbudil se je, je, viseč nad prepadom. Vrv se mu je zarezala okoli pasu. Popravil je lego. Nekajkrat si je z globokim vzdihom napolnil pljuča. Moč se mu je vrnila. Iz nahrbtnika je potegnil čutarico in srknil iz nje malo kave. Spravil jo je nazaj v nahrbtnik in vzel v roke daljnogled, ne da bi pogledal skozenj. Samo položil ga je na poličko in že mu je zdrsnil v globino... Zalostno se je ozrl dol. Z njim se je razbilo na tisoče steklenih koščkov, nešteto čudovitih slik, ki jih je hranil njegov spomin za stara leta...

Znova sta se spopadla s steno. Zavil je v smeri votlin, kjer je bila skala voljnija za vzpon. Tu sta slutila okno, praznino med stenami, ki ti daje upanje, da si blizu roba. Pavla je zdaj plezala bolje, z večjim pogumom in vero, da bosta do noči na

Temenicah. Nekaj raztežajev ni bilo posebnih težav, potem pa se je proti pričakovanju stena zaprla. Votlin je zmanjkalo, vse več je bilo gredi, previsnih trebuho, nakazanih slepih polic, ki so držale do nekakega širokega žleba. Tamkaj bi se lahko rodil krasen slap in z njim reka... Toda o vodi ni bilo niti sledu.

Dan je hiral, svetloba je usihala v naraščajočem valovanju vse gostejše megle. Utrujenost ju je silila, da si pravočasno poišče čim primernejši prostor za bivač. Joža je izbral polico, kjer sta lahko vsaj sedela in se pripravila na neprijazno noč.

Z visoke sivine je dihala negotovost in pršel droben dež. Se vedno ju je obdajalo grozljivo brezvetrje in obok neba je sumljivo črnel. Vdan v usodo, je rekel:

»Samo nevihte še manjka, da naju voda odplakne s police...«

Zato sta se privežala in pribila k steni, si navlekla vsak svojo kapuco na glavo. Spraznila sta nahrbtnika in vtaknila vanju premirle razbolele noge, ki so bile potrebne počitka bolj kot odrgnjene roke.

Čez nekaj časa je Pavla dejala:

»Neurja ne bo. Vendar nama dež ne bo prizanesel.«

Temà je naraščala kot plima, megleno valovje pa se je lepilo okoli njiju. Skale, na katere sta se naslanjala, so bile mokre in črne. Le Pavlin obraz je bil še bel in živ. Da bi pregnala tesnobo, sta se začela meniti.

»Joža, ali ugameš, kaj si sedaj želim?«

»Kdove, ko imaš po navadi toliko želja... Mogoče bi rada štela zvezde, videla Veliki voz, Severnico ali pa kakšen komet...«

»Ne bodi neumen! Zdaj mi ni prav nič do romantike. Samo to si želim, da bi prišla čimprej iz te stene. Pravzaprav si želim posteljo.«

»Posteljo?! Ti imaš pa velike želje! Ti, ki si tako rada bivakirala... Kaj pa potem jaz, ki mi ni bilo kaj dosti do tega... Kar misli si, da sva v postelji... Morava se vsaj malo naspiti. Jutri naju čaka najtežje.«

Nasmehnila se mu je s kotički ust, nagnila glavo, zaprla oči in kmalu je spala. Potem je zmanjkalo tudi njega.

Zagnirilo ju je valovanje brejih megl. Z vrha gora, z ledenika, z roba stene so se sesipale v prepadne nove gmote, nabite z vlago, z drobnimi kapljicami, ki so pršele nanju...

Sredi noči se je Joža prebudil. Čutil je vlažne toke teme, gledal v valujočo sivino, v bleščanje mokrih sten, ki so se nenadoma izgubljale. Vse je bilo tako kot v onostranstvu...

Veke so se mu začele zapirati. V polsnu se je zganila v njegovi zavesti reka spomina. To je bil čas, o katerem ni vedel, če teče naprej ali nazaj. Zdelo se mu je, da se vrača z daljnega popotovanja v svoj svet. Od tam, kjer sta si bila smrt in življenje še bližja kot v tej negostoljubni steni. V temi je bilo vse tuje. Tu bo vsaj smrt domača...

... Bila so to štiri leta tavanja skozi blodnjak izgnanstva. Štiri leta izgubljene življenja, polnega tegob, ko so njegov ponos teptali kot predpražnik, ko je živel le od bolnega upanja...

Meglina reka, ki se je valila skozenj, je bila umazana in krvava. Nemški major je izginil v temi, on pa se je znašel med mestnimi lučmi. Iskal je in našel prijatelja. Stane ga je vzel k sebi na stanovanje, Pavla mu je dala denar, da se je znašel, dokler se ni za silo zaposlil in utonil v množici.

Težko se je privadil mirno gledati v oči Italijanom in belogardistom. Tu ni bilo ne brečočih žuželk ne ptic ne cvetnih trat. Pločniki, umazane betonske ceste, kamioni, racije, policijske ure, razdraženost, strah in streljanje... Čeprav je bil previden in se je izogibal sovražnikovim mrežam, bi se bil nekajkrat skoraj zapletel. Povezan z odporom, je opravljal vsako-

vrstne naloge. Pri Pavli so se skrivali ilegalci. Pomagal je delati skrivališča, prenašal je pošto in zbiral je opremo za tiste v gozdovih.

Trpel je, ko so streljali. V zavesti mu je obležala krvava podoba peska iz gramozne jame, kjer so ustrelili Aleša, Mihovega šefa, odvetnika, katerega je večkrat vodil v gore. Trupla, ki jih je včasih pobiral v steni, je imel za davek naravi. Nasilno ubiti pa so mu obležali v duši kot žerjavica. Lahko bi bil tudi sam med njimi. Nekaj tednov se je dušil v italijanskem zaporu. Na srečo mu niso imeli kaj dokazati. Prijatelji so ga z denarjem spravili ven. Italijanski major je podlegel ženskemu čaru...

Kakor bolniku s hudo vročino so se mu te podobe valile skozi zavest. Zgodilo se je, da je čepel v Pavlinem skrivališču z nekimi ilegalci, zgoraj so topotali Nemci. Ob njihovih korakih mu je bilo, kot bi zabijali žebelje v krsto. Množica ljudi, pločniki, stroji, kamioni, nobenih belih voda in slapov... V spominu je ostala kalna reka, ki je tekla skozi mesto in naplavljala mrlice z razbitimi lobanjami ali zankami okoli vratu...

In redki utrinki svetlobe — pogovori s Stanetom in Pavlo, ko so obujali spomine in delali načrte... Kdove kolikokrat ji je govoril o tem stebru! In Pavla, je sklenila: »Če le ostaneva živa, v steber pojdeva skupaj! Boš šel z menoj? Ne boš vzel s sabo Miha ali Grila? Vsak po tri prvenstvene imava v steni, najtežje, čez steber, pa bova udarila skupaj...«

Za vsem krvavim, kar se je vračalo v zavest, za vso surovostjo časa pa je sredi božanske stene visela njegova slutnja boljših ljudi, lepšega življenja, življenja, ki je vredno velikega tveganja, ki edino razžari dušo... Mar ni človek iznašel pekel zato, da lahko živi za nebesa? Zlo — da ceni dobro? Norost — da ve za pamet. In tudi vojno — da bi lahko prišli nekoč do spoznanja, koliko je vreden mir. Sedaj celo pleza zato, da bi se dokopal do tistega, pred čemer človek pri dnevu beži ali pa ga je preveč strah o tem razglabljati?

Sredi meglene noči so odpadle vse krinke. V temnem ogledalu je hotel videti svoj pravi obraz, gol in razpokan, in zazreti v njem poslednjo izpoved. In doumeti, zakaj hoče več, kot zmore, zakaj gre dlje, kot hoče. Čolni njegovih misli so drsli med penami deroče reke, med čeri iztekajočega se časa. Mar ni tu na meji tistega, kar ne bo nikoli več? Začuden nad tem, kar je bilo, in prestrašen pred tem, kar prihaja, je čutil s'adkobno grozo.

Obrnil se je k Pavli. Njen beli obraz je bil spokojen in vdan v usodo. Na licu se ji je zrcalila blažena brezbriznost. Morda ju je ta steber tako zbližal, da sta končno zabredla na rob, ki bo pomenil konec? Kako grozno in lepo je živeti... Kako čudna je ta meglena noč, ko mu misli blodijo na pol v onostranstvu... V daljavah je na obodu svetlobe videl svoje prijatelje, Staneta in jeseniške plezalce. Najbližji pa mu je bil Miha. Ali ne krili z rokami? Morda ga prepričuje, naj odneha?

2

Trije delavci v usnjenih predpasnikih, z zaščitnimi naočniki in klobuki, pomaknjenimi na oči, so se sukali okoli plavža. Miha je prišel z inženirjem pogledat, kako bodo spustili šaržo. Postal je direktor železarne. Šel je skozi obrate, pa je v žičarni pogrešil Čopa. Ni ga bilo v tovarni. Večkrat se je tega dne spomnil na Joža in bil je v skrbeh. Vedel je, da sta s Pavlo odšla v steber, in dvomil je, da bi ga lahko preplezala. Tudi njega je vojna zdelala kakor vse. Toda hvaležen je bil usodi, da je ostal vsaj živ. Če so v mladosti izzivali smrt in iskali nevarnosti, so se jih v teh letih prenašali. Ko je vstaja propadla, so ga ujeli in vtaknili v taborišče. Od tam so ga gnali na delo v Nemčijo. Imel je srečo, da jim je pobegnil v hosto k partizanom.

Kovina je presunljivo cvnila. Spet so se premaknile velikanske roke žerjavov in ljudje so kot velikanske mravlje gomazeli med kupi kovine. Miha bi bil spravljal Joža k lažjemu delu, ker se je bil že dovolj nagaral, pa ni maral. Hotel je delati pri starem stroju.

Nehote se je Miha spomnil na stavo. Pred dnevi mu je Joža dejal: »No, Miha, ali še velja tisto izpred desetih let, da boš šel po Severni steni Siroke peči navzdol, če bom preplezal steber?«

»Se vedno! Dvakrat velja!« mu je odvrnil. Joža se je smejal:

»Pa dobro se pripravi, da ne boš brez kondicije! Sam te bom nadziral! Če pa boš padel, bom spodaj pobral v žakelje, če bo kaj ostalo!«

Mihova želja, da bi osvajač nepristopne stene in nove smeri, se je nekoliko unesla. Preveč je bilo drugih skrbi. Zena, otroci, tovarna, politično delo. To je presegalo moči in jemalo čas. Čop pa je bil sam in zagnan kot nekda.

Predrlj so šaržo. Curek ognjene kovine je jezno brizgnil. Roji isker so se metlasto dvigali in zajel jih je oblak jedkega dima...

»Čas te stali in takole odcedi nekam, kjer te ulijejo po potrebi... Skoraj vsakogar... Samo Čopa ne...«, je premišljeval Miha.

Vrnil se je v pisarno. Na mizi je ležala kopica papirjev. Prišel je gorski reševalec Gorjanc in poročal, da so sporočili iz Vrat, da se Joža in Pavla nista vrnila iz stene.

Miha se je prijel za glavo in resno ga je zaskrbelo: »Dedec je ponorel, da je šel tja z žensko! Saj ima nad petdeset let! Pa še v takšnem vremenu!«

»Miha, naj spravim vkup reševalce, da pojdemo v Vrata?«

»Kar spravi jih in pojdite! Toda če je v stebru, si bo tudi tokrat pomagal sam, kot si je vedno, ali pa ga bo vzel hudič... Tam mu ni ne moremo kaj pomagati! Če pa sta padla, ne bo treba dosti pobirati pod steno... Vseeno pa poskusite, da si ne bomo kasneje kaj očitali! Pa čim manj govorjenja, da ne bo nepotrebnega vznemirjenja!«

Opozorilo ni dosti zaleglo. Beseda je kot električna iskra potovala od ust do ust. Ko so tovarniški reševalci pripravili opremo in se spravili na jeep, je bila vznemirjena že vsa tovarna, pa tudi mesto. Vest, da je ostal Čop v steni, se je kmalu spremenila v govorice, od katerih je bila najstrašnejša, da se je Joža v Severni steni Triglava ubil in da ga gredo reševalci iskat.

Meglino jutro je zdramilo v premirli Joževih in Pavlinih udih nove moči. Upanje, da bo za mokrimi navpičnimi skalami vrh, je tudi njo dvignilo toliko, da je bila trdna v volji, da ju plezanje lahko vodi samo navzgor.

Preden sta se spet spopadla s previsi, sta se lotila še zadnje hrane. Pavla se mu je čudila, kako je mletel z močnimi zobmi posušene skorje kruha; imela pa sta še malo salame in sira. Njej se je hrana upirala. Samo pila bi. Ko si je zaželela kave, se je Joža stegnil k čutarici na polico, pa mu je zdrsnila in zletela v prepad. Obupan sta gledala za njo, ona pa mu je očitala, da mu vse leti iz rok. Potolažil jo je, da žejna ne bosta, ker je v oblakih dovolj dežja... Če pa bosta prej na Plamenicah, si bosta nastrgala snega.

Precej časa sta se morala prestopati na polici, da sta se toliko ogrela, kolikor je bilo potrebno za plezanje. Potem sta vstopila v prevesno grapo in se začela vzpenjati po gladkih stenah.

Bile so sprane in deviško čiste. Robovi oprimkov so bili ostri, da so posneli kožo s konca prstov, in žal — borni. Navpičnost je rasla v previsnost. Na srečo se jima je pod nogami kopičila megla, sicer bi gledala v tisočmetrsko brezno.

Joža je plezal preudarno. Klin je zabil samo tam, kjer se mu je zdelo nevarnost (Nadaljevanje na 14. strani)

skrajna. V počeh sta pustila že šestnajst klinov. Samo nekaj mu jih je še žvenketalo za pasom.

Ob težavah se je Pavle lotevala vse večja brezbriznost. Noč jo je oslabilila in poznalo se ji je, da ni jedla. Težnost jo je vse bolj vlekla v globino in roke so jo vse manj ubogale. Brezbriznost se je spremeni- njala v otopelost. Spodbujal jo je in skušala se je potruditi. Izgubila sta občutek za čas. Postala sta redkobesedna. Vsak meter vzpona je terjal večje napore. Obdajala ju je mrtva, negibna sivina, kjer je glas odmeval kot v pozabljenih katakombah. Bilo je grozljivo in odvratno, porajal se jima je občutek, da ju je stena ujela in da se z njima igra po mili volji.

Skozi meglo je Joža zagledal razjedo in temen madež, ki je označeval vhod v votlino. »Morda bo okno,« ga je prešinilo upanje, ki se je koj spremenilo v razočaranje. Splezal je tja in našel past, s kakršnimi je posejana stena na gosto. Votlina je bila precej globoka, a tako nizka, da se v njej ni dalo sedeti. Nad njo se je dvigala črna lisa, iz katere je neprestano curljala voda. Vsaj toliko jima je koristila, da sta se lahko odjezala. Na srečo je držala od tam strašno izpostavljena polica na levo gor, k skalovju. Le-ta je bilo videti kot čuden odlom z gredmi, ki so onemogočale plezanje stoji. Bila je to negotovost in seganje v neznano, z odstotkom rahlega upanja. V tem položaju je moral Joža naglo odločiti in zgrabiti za rešilno bilko, zakaj moči so tudi njemu pohajale. Stoji ni šlo. Moral je posnemati plazilce. V nenaravni drži, s hrbtom ob steni, se je z rokami in nogami porival ped za pedjo naprej, dokler se ni dvignil in se znova potegnil v navpičnost. Ozka poč ga je pripeljala do mesta, kjer se je lahko vstopil in zabil klin. Oddahnil se je in si obrisal s čela pot, ki mu je zalil oči in zlepil srajco s telesom. Skozi dlani mu je tekla mokra vrv, ki je spodaj, kjer je prečil, zaradi previsih trebušov odstopila od stene.

»Bo Pavla zmogla?« se je vprašal. Odločil se je in se pripravil na varovanje. Čez ves hrbet je čutil mrzlo vrv. Vedel je, da je to najtežje mesto v tridnevem plezanju.

»Grem!« se mu je javila. Ped za pedjo se je pomikala vrv naprej in dolgo časa ni bilo niti besede. Nenadoma pa je megleno puščavo presekala krik. Stisnil je vrv in že ga je močan sunek skoraj vrgel s stojišča, vendar je klin držal. Pavla je zdrsnila s prevesne police in zanihala prosto nad prepado kot zagnano urno nihalo. Groza ji je ohromila moči. Vrv ji je surovo in boleče stisnila prsni koš, da je komaj lovila sapo. Roke so bile prekratke. Stena, ki se ji je zdela blizu, je bila v resnici nedosegljiva. »Takole je visel Lass,« je pomislila. »Nihče mu ni mogel pomagati... Kdove koliko časa živi tako obešeno?«

»Malo popusti!« je zakričala. Skušala se je zanihati, da bi se približala skalam. Dvajset metrov nad njo je bil Joža, ne da bi jo videl. Stiskal je moko vrv in kljuboval teži. Trenutno ni vedel, kaj naj stori. Ubogal jo je in nekoliko popustil. Potem se je nihal sprostit in vrv, zataktna v kalni rogelj, je zdrknila še niže. Sele sedaj se je Pavla z nihanjem priklopala do roba police, jo zgrabila, zlezla nanjo in obležala na njej brez moči. Vsa se je tresla. Prijemali so jo krči, zavest pa ji je omrežil strah, ki ji je hromil voljo. To je konec njene poti in morda tudi konec življenja...

»Poskusi še enkrat!«

»Poskusi še enkrat!«

»Ne morem!«

»Moraš!«

»Nočem! Ne grem nikamor naprej!«

»Moraš! Tam boš ostala!«

»Ne morem!«

Zaman ji je prigovarjal, naj poskusi znova. Zabil je poslednji klin za spuščanje in se po vrvi spustil k njej. Obvisel je v

zraku nad meglenim prepodom. Plasti so se pretrgale in oči so zagledale svetlečo se nit potoka in snežišča, tisoč metrov globoko spodaj... Bil je v nemogočem položaju. Če ji ne uspe pritegniti vrvi, bo obvisel in kdove kako se bo priglajfjal do skal...

Minilo je nekaj časa, preden je pritegnila vrv, da je lahko pristal poleg nje na polici.

»Zdaj pa imava hudiča!«

»Joža, ne morem. Brez moči sem.«

Razžiral ga je obup. Nič pametnega mu ni padlo na misel. Ležala je zlomljena na polici in ga gledala z velikimi žalostnimi očmi, tako kot gleda zastreljena žival zdrave, ko beže, in ostane sama. Vanjo je prodirala praznina. Dogodilo se ji je prav to, česar se je bala vse življenje. Druga ni mogel storiti, le na nekoliko ugodnejše mesto na polici jo je spravil. Medtem ko je zabijal klin, da bi jo zavaroval in privezal k steni, je molčala in globoko soplala. Roke je imela stegnjene predse. Bile so krvave. Človeška obrežja so bila sedaj daleč, nedosegljiva kot zvezde. Vse je bilo privid, spomin. Obdajalo so ju prikazni, upala sta lahko samo nase.

Ko je opravil, se je usedel k njej. Gledala ga je vprašujoče, z očitkom, kot bi mu hotela reči: »Zakaj si me spravil v ta nori steber? Ti si vedel, kaj to pomeni... Kriv si... Tu leži moje srce življenje, pa počni z njim, kar hočeš...«

Počutila sta se osamljena, kot bi pristala na površini meseca. Trdnost v njem je nezadržno razpadla. Vedel je, da mora takoj kaj početi, sicer mu bo volja zamrznila kakor njej in bosta oba umrla na polici. Znova jo je skušal bodriti, da bi poskusila. Kapljice moče so ji polzele po obrazu...

»Joža, sam poskusi... Pusti me tu... Na ustih ti berem besede, ki jih ne moreš izreči... Sloki je vedno govoril: kadar človek pride v položaj, ko mora izbirati med svojim in tujim življenjem, se mora odločiti za svoje...« je dejala, čeprav je tudi ona večkrat ponavljala: »Skupno na vrvi, v življenje ali v smrt...«

Njene besede so se mu zdele pametne. Kaj drugača si ni znal zamisliti v tem položaju. Dejal je:

»Morda imaš prav. Izplezal bom sam in pripeljal bom reševalce.«

»Kaj pa, če padeš?« je strahoma vprašala.

»Ne boj se! Padel ne bom! Videl sem steno nad sabo. Iz največjih težav sva že,« je dejal, čeprav ni bil o tem povsem prepričan. Zato pa je dodal: »No, tudi če padem, imaš ti še vedno nekaj priložnosti, da te pridejo iskat in te izvečejo... No, če si težko sama, sem tudi za to, da čakava oba in vpijeva na pomoč...«

»Ne! Pojdi! Vreme se obrača na dež in lahko se zgodi, da oba umreva od gladi... Saj tebe niso še nikdar spravljali iz stene... Vedno si se znal rešiti sam. Zaupam vate, da se boš tudi tokrat.«

»Dobro, če zaupaš. Toda vedi, da bom napravil samo to, kar bova odločila sporazumno.«

»Odločila sem se, da greš, čeprav bom težko ostala sama.«

Vstal je in prebrskal oba nahrbtnika. Dal ji je ostanke hrane: nekaj skorjic kruha in sira. Vse jima je že pošlo. Vzel je kladio in vrv.

Poslovila sta se z dolgim pogledom, ker je bilo govorjenje odveč. Gledala je za njim, kako se je zvijugal po nerodni polici, in izginil tam, kjer je bila ona omahnila. Od tam, kjer je zabil klin, je držalo v steno mnogo poč. Ni vedel, katera je živa in katera izgine v gladkih, nepreplezljivih previsih. Dolgo jih je ogledoval, preden je le nagonsko izbral. Megla je temnela in vedel je, da se ne sme zmotiti. Zaplezal se je v orjaško strmino. Roke je imel ogrebene do krvi, bil je sam, kot še nikoli. Nikogar ni, ki bi ga varoval, in nikogar, ki bi ga

potegnil za seboj, če bi omahnil... Vsa njegova svoboda je skrčena na tē poč in čas mu je odmerjen do teme... Zavest se je razširila do bolečine... Kako je že dejal Jug? Da je treba zbrati vso voljo in mobilizirati zadnja vlakna moči? »Kjer je trma, je tudi volja. Za življenje se moramo neprestano boriti, tudi najboljši človek ni nikoli dovolj dober...«

Namenoma se je obrnil in se zagledal v prepad. Hotel se je napolniti s smrtnim strahom in ga spremeniti v moč. V sebi je hotel prebuditi vse, kar hoče živeti. Preganjano zver... Zastreljeno ptico, ki hoče v daljave... Ribo, ki hoče pobegniti iz gobca, polnega ostrih zob... Iz stene mu je lezel v dušo hlad mrzlega kamenja. Nehote je pomislil na smrt. Nad njim, v robovih črnega neba in v snegovih pod steno, so planjave nehanja... Če pade, ga bodo zdrobile čeljusti sten, raztrgale bodo truplo, lobanjo razbile v kosce, in če bo umrl, bo zaradi njegove trme in neumnosti umrla tudi ona. Da bo ostal spomin? To je prazna tolažba... Čutil je, da sta čas in prostor postala smrtonosna. Živeti — to pomeni zanj v kratkem času premagati vse, kar ga hoče uničiti!

Ko je začel spet plezati naprej, je začutil neznansko potrebo po človeku in veliko ljubezen. To mu je dajalo moči, da se je povsem umiril in odločil. V sebi je prebudil napadalca, človeka, ki je z mamutsko kostjo razbil lobanjo živali in posrkal možgane... Človeka, ki se je spopadel z daljavo, z višino, z ljudmi... tistega, ki ne odneha...

Osvajal je stene, ker jih je ljubil. Vedno ga je vleklo tja, kjer je slutil odpor. Nikoli ni osvajal človekove svobode, ker je bil sam rad svoboden in ker je svobodi pripisoval najvišjo vrednost. Zaradi radovednosti, želje po boju ali zato, da bi živel močnejše kot drugi... Zdaj je vedel le, da mora izplezati! To je dolžan njej, sebi, Mihi in Mojci, ki ji je bil obljubil, da se bosta vzela in imela otroke. Njej, ki ga čaka pod steno. Njej, ki mu je bila uteha v vojnih dneh in s katero se hoče nadaljevati. Vse misli so se kot razsekane žile strnile v trenutkih, ko se je dvigal s pomočjo bornih oprimkov, viseč nad globino...

Zdaj je bila pred njim samo stena, gola kot življenje in smrt, kot resnica. Preizkusil je vsak oprimek in šele potem potegnil. Napredoval je v enem samem zamahu. Hitreje, kot si je mislil. Preplezal je skrajno nevarna mesta, od koder ne bi bilo vrnitve, če ne bi zabijal klinov. V globino pod seboj ni več gledal, obrnjen je bil navzgor. Njegov nezmotljivi orientacijski čut ga je vodil k robu stene, tako kot vodi ptice na daljnih poteh prek kontinentov in ribe skozi oceane v reko, kjer so se izlegle...

Volja mu ni zanihala niti za hip. Tudi takrat ne, ko je počival. Odkrušeni oprimki so bobneli v prepade in spremljali njegov boj.

Ni vedel, koliko časa je plezal. Nenadoma je napetost navpičnice počila: roke so zgrabile ravnino. Potegnil se je čez rob, strastno kakor brodolomec, ki se je že utapljaj v valovju razbesnelih voda nočnega oceana.

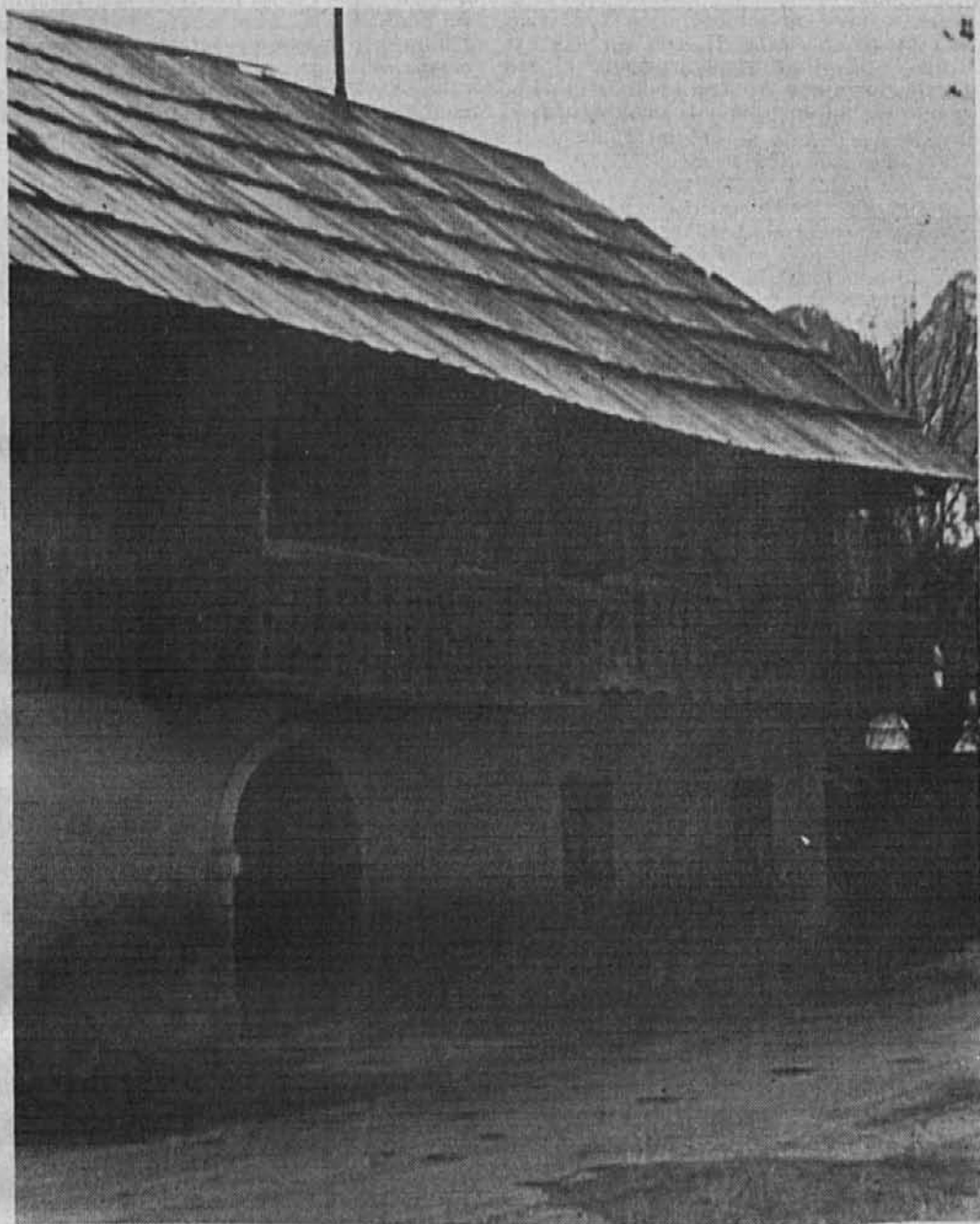
Kot pokosen je obležal na vrhu stene. Iz doline Trente je privršal veter in pretrgal meglo. Pred očmi mu je zablestel rob ledenika, razkril se je del Triglava. Gora je bila z njim usmiljena. Dvignil se je na kolena in solze so mu privrele iz oči. Z rokami je grabil sneg in si z njim hladil razgreti obraz. Kakšna sreča, premagal je steno tik pred temo.

Zdaj se je zgrinjala nanj črna ponjava noči. Vedel je, da pred dnem ne bo mogel v dolino. Samo nekoliko niže se je spustil po Plamenicah, toliko, da si je poiskal skalno škrapljo. Kot žival se je zvil v dno, da bi se zaščitil pred vetrom. Veke so mu kamnele. Zmanjkalo ga je v hipu. Zaspal je. Čezenj se je vrtinčil ples pohlepni megla, iz katerih je še vedno rosilo.

Liznekova hiša v Kranjski gori - kulturni spomenik

in novi

kulturni center

Liznekova hiša v Kranjski gori 74 (posnetek iz leta 1965).

Zaradi posebnih geografskih in zgodovinskih prilik je bilo do nedavna področje Gornjesavske doline pri nas eno tistih, ki je še v veliki meri ohranilo nepokvarjeno podobo stoletnega sodelovanja človeka z naravo; naselja in posamezne arhitekture v njej so bili stopljeni z impresivnim okoljem ene najlepših gorskih dolin. Stoletja, v katerih so nastajala v sicer kasno poseljeni gozdnati pokrajini (predvsem v 13. in 14. stol.) na zemljo, prevoznitvo ali fužinarstvo vezana naselja, so vedno spoštovala predvsem močan vpliv narave same in so delno zaradi ohranjanja dragocenih obdelovalnih površin, delno zaradi prirojenega čuta za okolje, v oblikah (gruče) in materialih (les, bel zid) skušala vse človekove posege podrežati prostoru.

Tako smo danes podedovali Dolino, ki ni samo likovno dragocena, temveč tudi predel, kjer nam je do nedavna ostalo neokrnjeno izročilo ustvarjanja in življenja našega človeka v preteklih obdobjih. Te kvalitete so spoznali že koncem preteklega stoletja, še bolj pa v zadnjem času in na njih pričeli graditi najprej rekreativni,

danes pa že bolj in bolj ekonomsko usmerjeni turistični kompleksi, ki pa počasi izgublja tiste osnove, iz katerih se je pravzaprav razvil. Brez potrebnega spoštovanja do naše kulturne zgodovine in kulturne krajine preraščajo nova naselja stare, obiskovalec Doline marsikje že zaman išče tiste kvalitete, zaradi katerih je nekoč postala znana.

Raziskave v zadnjih letih so pokazale, kako hitro izginjajo prav vsi primerki odlične ljudske arhitekture, da o naseljih kot celotah niti ne govorimo. Kranjska gora, ki je danes postala v tej preobrazbi vodilna, je doživela tudi največje spremembe in od velikega števila res kvalitetnih arhitektur je ostalo le še nekaj osamljenih primerkov, ki so najbrž vsi po vrsti zapisani propadu. Zaradi takih ugotovitev in zaradi ogroženosti se je že pred leti (1965) pojavila ideja o zaščiti vsaj posameznih spomenikov, ki bi jih seveda primerno vključili v sedanje funkcije naselja. Kot eden najkvalitetnejših in najprimernejših je Liznekova hiša v samem središču Kranjske gore (št. 74), bogata po svoji arhitekturi in pomembna po svojem arhitektonskem razvoju.

Liznekova hiša je bila bogata gruntarska domačija, nekaj časa gostilna, pomembna pa je zaradi svojih izjemnih likovnih elementov. Ob raziskavi njene stavbne zgodovine se pokažejo zanimive ugotovitve predvsem pa skoraj nepokvarjena arhitektura iz 18. stoletja.

Stavba je nastala ali v začetku 18. ali pa že morda v 17. stoletju. Za datiranje imamo na razpolago dve letnici: starejšo na stropu v lesenem štiblu v nadstropju (1730) in mlajšo na stropu v »hiši« (1781). Po razporeditvi prostorov v kleti in po konstrukcijskih povezavah med zidovi je brez dvoma, da je tak razpored, kot je današnji, enak prvotnemu. Kasnejša letnica v »hiši« je torej letnica ene izmed predelav v notranjosti hiše. Ker pa je zgornji štibl z datiranim stropom povsem neodvisen od drugega, danes sicer močno poškodovanega, vendar vstavljenega konzolno nad vhodom, kot je značilno za starejše, celo poznogotske stavbe v okolici Bleda (Selo pri Bledu št. 50), je torej tudi ta najstarejši datirani prostor vdolan kasneje; kot dokaz za to je tudi konstrukcija strehe, ki je naslonjena prav na še starejši in manjši štibl nad vhodom. Sodeč po teh zaključkih in primerjajoč približen časovni razpon, potreben med obnovami hiše, lahko torej postavimo nastanek stavbe v drugo polovico 17. stoletja, ko je bila spodnja »hiša« še zagotovo lesena. Ta podatek pa je še posebej dragocen, ker na splošno velja mnenje, da se je pojavila zidana kamra poleg »hiše« šele v baroku, torej v 18. stoletju. Prav pri Liznekovi hiši je morala nastati že v 17. stoletju, čeprav je bila znotraj kasneje preoblikovana, in je tako eden najstarejših znanih primerov pri nas.

V celoti podkletena (hlev in klet), v pritličju zidana, z leseno hišo, z zidano črno kuhinjo, kamro, široko vežo in s čumnatostar »veženo« kamro (zadnja dva prostora sta služila kot kašča in bivalni prostor) ter enim lesenim štiblom nad vhodom je bila Liznekova hiša za svoj čas ena najnaprednejših arhitektur pri nas — prototip kmečke hiše, ki je ostala potem nespremenjena vse do konca 19. stoletja.

Med letom 1730 in 1781 je doživela največje spremembe: pozidali so lesene stene »hiše«, nad njo postavili drugi leseni štibl in jo — po izročilu — 1781 spremenili v gostilno, ki je prenehala delati v prejšnjem

(Dalje na zadnji strani)

(Nadaljevanje s 15. strani)

stoletju. Prav ob teh predelavah pa je nastalo nekaj zelo kvalitetnih detajlov, tako rezljani okrasni na nosilnih stropnjakih (rozete, letnice), rezljani leseni okviri nad vrati v štiblu, kovane mreže na kvadratnih okencih v lesenem nadstropju, štukirani okrasni na oboku v kamri ter polkrožen kamnit portal iz zelenega kamna z volutastim sklepnikom, delo Kocjančičeve kamnoseške delavnice na Črnicu (kamen je bil lomljen v peraškem kamnolomu). Morda so iz tega obdobja tudi silhuetno rezljani leseni balustri na ganku in rezljani stebriči.

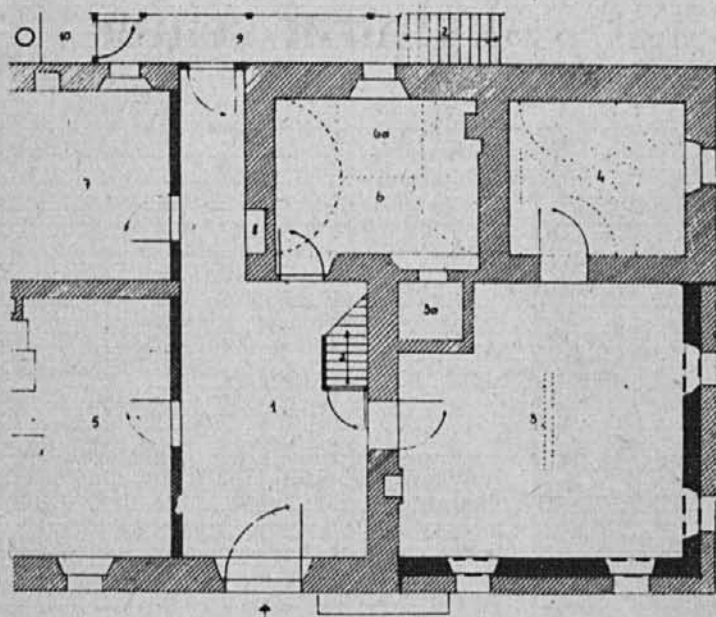
Kranjske gore, da bo ta center živel in obenem postal mesto, kjer bi se čuvala in bila vsem na razpolago kulturna dediščina Doline?

Brez dvoma je položaj stavbe v sredi turističnega naselja kot nalašč izbran za ta namen. V Kranjski gori tudi drugače ni nekega objekta, ki bi turistom pa tudi domačinom služil v podobne kulturne namene, z novo obvoznico pa je še olajšan tudi dostop do stavbe, ki je ob sami cesti. S strogo kontrolirano sanacijo stavbe, ki ima močno dotrajano le strešno konstrukcijo, bi morali najprej obnoviti arhitekturo —

letje). Ko bi se obiskovalec tako vživel v drugo okolje, bi ga mimo črne kuhinje in zidanih stopnic na dvorišču popeljali v kletne prostore. V kleti, ki bi morala biti temuprimerno preurejena (izolacija, tal, instalacija itd.) bi lahko na 120 kv. m razpoložljivega prostora ali 135 kv. m prostih stenskih površin uredili razstavne prostore, kjer bi lahko bodisi z bolj ali manj stalnimi bodisi z občasnimi razstavami prikazali Dolino kot posebno geografsko in kulturno celoto. Prostori bi morali biti prirejani tako, da bi na preprost način omogočali menjavo razstavljenega gradiva. Preostane nam še zelo veliko gospodarsko poslopje. Tudi to ima (obenem z izpričano starostjo!) posebne prostorske likovne kvalitete kot sestavni del domačije. Prostori v pritličju so slabše zidani in neprimernih dimenzij, zato bi jih morda uporabili kot potrebne stranske prostore (depoje, sanitarije itd.), zgornji sicer v celoti leseni del pa po dimenzijah odgovarja kar manjši dvorani (okrog 130 kv. m); res bi ga bilo mogoče — tokrat seveda z nekoliko večjimi posegi — preurediti v javni prostor, kjer bi bile manjše prireditve: predavanja, koncerti ipd. ali različne občasne razstave (če bi se odločili za stalno zbirko v kleti).

S tako ureditvijo bi dobila Kranjska gora resnično nov in potreben kulturni center, ki bi poleg svoje osnovne naloge ohranitve enega najdragocenejših spomenikov ljudske ustvarjalnosti v tem kraju opravljal tudi nalogo vzdrževanja določenega kulturnega nivoja v Kranjski gori — tako za domačine kot za številne tujce. Zgledna ohranitev kulturnega spomenika, ki ga podpira tudi širša slovenska javnost (s pripravljenostjo za sofinanciranje), pa bi morda le premaknila nekaj tiste miselnosti, ki meni, da je važna le gola ekonomska upravičenost in ki za to dostikrat povsem po nepotrebnem troši veliko denarja; da bi spoznala, da so podobne naložbe vsekakor potrebne in da se obrestujejo dalj časa in v različnih oblikah. Morda bo tako mogoče ohraniti še kakšen spomenik, ki priča o življenju in ustvarjanju naših ljudi v preteklosti, morda bo mogoče ohraniti vsaj še del kvalitetne kulturne pokrajine, ki ji je naš človek dal svoj pečat in ki ga hočemo danes za svako ceno izbrisati kot da se ga sramujemo.

PETER FISTER
dipl. ing. arh.

- 1 - VEŽA
- 2 - ŠTENGE
- 3 - HIŠA
- 4 - PEČ
- 5 - HIŠNA KAMRA
- 6 - KUHNJA - PREJ
- 7 - KAMRA - PREJ
- 8 - ŠKAFNJA
- 9 - GANG
- 10 - STRANIŠČE

— KAMEN
— PARADANA
— LES

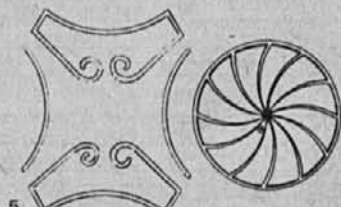
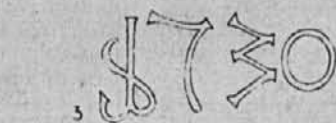
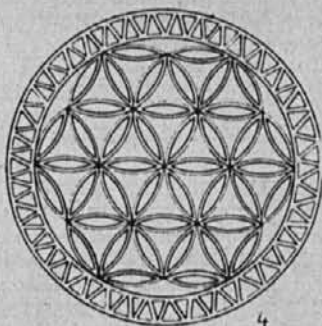
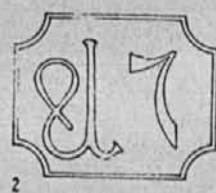
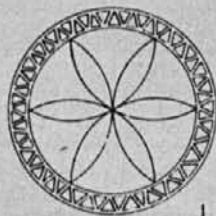
Floris pritličja Liznekove hiše; temnejše so označeni prezidani deli zidov (prej leseni)

Od tega časa se razen oken v pritličju in nove stene v veži ter stranskega vhoda ni na stavbi nič spremenilo. Če k stanovanjski stavbi prištejemo še značilno veliko gospodarsko poslopje, datirano z letnico 1796, ki je razen pritličnega dela v celoti leseno ter sorazmerno dobro ohranjeno, nam postane jasno, zakaj je bila izbrana prav Liznekova domačija za objekt, ki je ne samo vreden posebne pozornosti (uvrščen je med najpomembnejše spomenike ljudske arhitekture v Sloveniji!) temveč dragocen tudi v Kranjski gori kot priča izgubljenih kvalitete.

V zadnjih desetletjih doživlja stavba svoja najtežja leta. Zaradi zelo slabega vzdrževanja strehe (ostreje je bilo nekajkrat prežagano, srednji štibl, na katerem je slonelo, je bil razžagan v drva, kritina ni bila obnovljena in pušča), spodnjih prostorov (v hiši je mizarska delavnica, črna kuhinja razpada) in delno tudi gospodarskega poslopja, kjer je bil odstranjen ves južni opaz, se vsak dan veča nevarnost, da bo tako kvaliteten spomenik ustvarjalnosti našega človeka izgubljen. Dejstvo, da lastniki niso več pripravljeni stanovati v taki stavbi, ki danes res že težko odgovarja zahtevam normalnega stanovanja in je zato tudi ne vzdržujejo več, pa to nevarnost še stopnjuje.

Ob iskanju načina rešitve se je porodila zamisel, da bi stavbo odkupili in jo prezentirali kot resničen spomenik ljudske arhitekture, obenem pa bi v njenih prostorih združili in prikazali prav tiste kvalitete, za katere smo ugotovili v začetku, da izginjajo. Gorenjski muzej, ki načrtno etnološko raziskuje vse področje Zgornjesavske doline in ki je že pripravil razstavo dela svojih ugotovitev (Kmečka naselja in arhitektura v Dolini, pripravila kustos A. Novak), bi lahko posređoval svoj material, ki bi sicer po enkratni uporabi obležal v depojih. Kakšne so torej možnosti, da nastane v Liznekovi hiši nek poseben kulturni center

na podoben način, kot je bila obnovljena Finžgarjeva hiša v Doslovčah ali Prešernova v Vrbi, obenem bi sanirali tudi gospodarsko poslopje. Tako bi dobili čist spomenik ljudskega stavbarstva, pri obnovi pa bi bilo seveda potrebno nekatere dele, predvsem v notranjosti rekonstruirati, da bi spomeniku vrnili vso izvirnost (predelava kamre in čumnate, peč v hiši itd.). V teh prostorih in morda delno v obeh v nadstropnih štiblih bi bilo potem treba s pravilno izbrano opremo predstaviti življenjski prostor preteklega časa (18. do 19. sto-

- 1 - VREZAN ORNAMENT NA TRAMU V ŠTIBLU
- 2 - VREZANA LETNICA NA TRAMU V HIŠI
- 3 - VREZANA LETNICA NA TRAMU V ŠTIBLU
- 4 - VREZAN ORNAMENT NA TRAMU V HIŠI
- 5 - VREZAN ORNAMENT NA TRAMU V ŠTIBLU

Vrezani krasilni detajli na lesenih stropovih iz časa baročne predelave (risba SEM v Ljubljani)